

II. Delimitacions conceptuals i metodològiques

1. Marc metodològic

1.1. Marc metodològic bàsic

Aquesta tesi és un treball de morfologia lèxica descriptiva que dona compte dels recursos amb els quals en català s'obtenen o s'han obtingut substantius d'acció i efecte relacionats morfològicament i semànticament amb verbs.

En donar compte dels recursos per a l'obtenció de substantius d'acció i efecte, apuntem de manera aproximada si un recurs és força usat o poc usat en català actual, a partir de l'observació directa de les dades de què disposem. Tanmateix, no donem dades empíriques sobre la quantitat de paraules que es generen amb un determinat recurs.

En aquesta descripció utilitzem com a base el marc metodològic emprat per altres autors catalans que han treballat aquest camp: Cabré i Castellví (1994; 2002), Cabré i Castellví & Rigau (1986), Mascaró (1986; 2002), Ribes i Marí (2005), Ginebra (1996), etc. És un marc metodològic que té com a fonament la descripció del lèxic des de la sincronia i no pas des de l'etimologia. En aquest estudi, doncs, apliquem aquest marc metodològic, i per tant també n'aprofitem l'utilitatge (per exemple, l'ús de formulismes per a descriure algunes regles o alguns processos —recurs que aquests autors obtenen, al seu torn, del generativisme—). Pel que fa a la representació fonològica dels morfemes i dels fenòmens fonètics que s'hi associen, seguim les bases establertes per Bonet & Lloret (1998).

És convenient fer tres precisions sobre la metodologia, en el sentit que, per a determinats casos, anirem més enllà de la descripció sincrònica interna (per raons que intentarem fer veure).

1.2. Primer ingredient afegit: factors socials que afecten la morfologia

1.2.1. *Influència d'altres llengües en contacte amb el català*

La primera precisió és que considerem que la descripció d'un fet lingüístic pot formular-se tenint en compte factors externs, en general de caràcter social, que el poden haver condicionat. En efecte, la influència d'una llengua A sobre una llengua B pot fer que la llengua B adopti elements de la llengua A; de tota mena: paraules, estructures sintàctiques, sons, etc.; i també, doncs, recursos morfològics. En aquest sentit, un lingüista

que es limiti a fer descripció tenint en compte exclusivament les dades positives —les que ha obtingut del buidatge d'un corpus, per exemple— hauria de dir que el català utilitza el sufix *-eig/ej(ar)* per a verbalitzar qualsevol estrangerisme (*escanejar* [de l'anglès *scanner*], *cliquejar* [de l'anglès *click*], *plotejar* [de l'anglès *plotter*], etc.). Això és certament així des del punt de vista merament empíric (BERNAL 1997). Ara bé, avui pot considerar-se que aquest ús tan ampli del sufix *-eig/ej(ar)* és degut a l'influx de l'espanyol. En aquesta llengua, el sufix *-eo/e(ar)* ha adquirit el valor de verbalitzador genèric, especialment d'estrangerismes (LANG 1992: 216); i després aquest ús s'ha traspassat al català (RULL 1999a). Si no fos per aquesta influència exògena, potser en el català d'avui no tindríem aquest ús del sufix *-eig/ej(ar)*, i potser diríem *escanar*, *clicar*, *formatar*, etc. (com fa el francès). Tenim, doncs, que la pressió social d'una llengua sobre una altra pot condicionar-ne o fins i tot modificar-ne les estructures gramaticals; i, en el cas del català, l'espanyol hi produeix interferències en alt grau, també en morfologia lèxica, de manera que pot acabar sent-ne la *llengua lexificadora* (MONTROYA 2000: 20). El fet, doncs, que en la societat catalanoparlant hi hagi presents, en major o menor grau, les llengües espanyola, francesa, italiana i anglesa pot haver contribuït a fer que el català adopti o faci rendir unes solucions —per influència d'una d'aquestes llengües— en detriment d'unes altres.

Pensem, doncs, que en la descripció de la morfologia lèxica del català pot ser pertinent avaluar si un determinat recurs gramatical es deu a (o s'ha potenciat gràcies a) la pressió d'una altra llengua, sigui pel que fa al valor semàntic, sigui en la productivitat, sigui en un altre aspecte. Amb aquest pressupòsit, encarem la descripció dels substantius d'acció i efecte en català tenint present la possible influència d'una altra llengua (generalment francès i espanyol), fent-ho notar quan ens ha semblat que podia ser així.¹

1.2.2. Impuls des d'àmbits normativitzadors

Un altre cas en què també és necessari tenir en compte els condicionaments socials és el de la intervenció expressa dels codificadors i gramàtics, sense la qual a vegades no es podria explicar l'existència de determinats mots. En efecte, quan un gramàtic dona com a bo un sufix A i condemna un sufix B, està condicionant la fesomia del català a partir d'aquell moment. Si tal prescripció prospera i és seguida per la societat, en un futur els morfòlegs es trobaran amb uns mots formats amb el sufix A i no es trobaran mots —o se'n trobaran pocs— amb el sufix B. Per tant, creiem que no es pot procedir a la descripció de la morfologia lèxica sense prestar atenció a l'opinió de les persones que contribueixen de manera rellevant a fixar el vocabulari, com els lexicògrafs, els terminòlegs, etc.

Alguns exemples il·lustren això que diem. El DFreq informa que al CTILC hi ha 98 ocurrences del mot *enterro* (un substantiu d'acció i efecte relacionat amb el verb *enterrar*), la majoria de les quals —totes menys dues— són d'abans de la publicació del DGLC de Fabra (1932), que no recull el mot *enterro*. Sembla, doncs, que la no inclusió del mot *enterro* en el DGLC va ser determinant per a la seva desaparició posterior dels textos escrits. La pregunta és la següent: ¿es pot afirmar en un estudi descriptiu que el català escrit d'avui desconeix *enterro* sense tenir present que va ser un mot exclòs expressament del primer diccionari normatiu modern? Trobem altres exemples que van en la mateixa direcció: Bastardas (1996: 15-16) apunta que la distinció semàntica que es fa avui entre *cita* i *citació* o entre *testimoni* i *testimoniatge* va ser el resultat d'una

¹ Per a més informació i més exemples sobre aquesta qüestió, vegeu Rull (2007b).

decisió de Fabra. La descripció de la morfologia —i de la sintaxi— catalana pot fer-se, doncs, tenint en compte que Fabra va marcar un abans i un després, ja que amb aquest autor se senten les bases del català estàndard modern. Un altre exemple el tenim en el sufix *-atg*, que, com veurem, ha rebut un impuls per part d'obres com la *Gran enciclopèdia catalana* —vegeu precisament l'aportació d'Aramon (1982) i la resposta feta pel Grup d'Estudis Catalans (1992)—, institucions com el Termcat o autors com Riera o Marquet. No és agosarat afirmar que les obres lexicogràfiques o terminogràfiques actuals potser no contindrien alguns substantius d'acció i efecte amb el sufix *-atg* si no hi hagués hagut aquest impuls, promogut per una clara voluntat de donar una certa fesomia al català.

1.2.3. Presència d'aquest ingredient en la recerca

Com es pot veure, considerem que, en la descripció dels substantius d'acció i efecte en català, és pertinent dir també —quan calgui— si hi ha influència d'una altra llengua; o si algun autor ha proposat aquell ús o aquella forma. Incorporem, doncs, un ingredient *sociolingüístic* a la descripció (com es fa en altres tradicions lingüístiques, de fet).

L'anàlisi de dades lingüístiques amb un camp d'estudi més ampli que l'estricta competència dels parlants ja està prevista de manera genèrica pels teoritzadors. Cabré i Castellví (1994, vol. I: 39) fa notar que l'estudi del lèxic pot fer-se amb una visió teòrica (és a dir, la descripció de la competència lèxica, buscant la sistematicitat) o amb una visió aplicada (és a dir, la descripció de l'actuació real —allò que es diu—, que és necessàriament diversa). Segons aquesta autora, en general s'ha tendit cap a la primera via; amb tot, hi ha estudis de lexicologia que conjuminen les dues vessants, com el de Vallès (2004). Aquest posicionament més obert, en què es poden combinar recursos de les dues visions, permet relacionar els fets estrictament lingüístics amb factors externs a la competència dels parlants, com l'analogia (presència de peces del sistema lingüístic que influeixen sobre altres peces) o les influències provocades per altres agents (gramàtics, centres de terminologia, mitjans de comunicació, grups socials dirigents, llengües veïnes, llengües superposades culturalment, modes o tendències socials que afavoreixen un determinat fet, etc.). En aquest sentit, descriure una forma com a pertanyent a un sistema lingüístic i alhora indicar que la seva existència o preeminència pot deure's a factors socials no ha de ser incompatible.

Pel que fa a la morfologia lèxica catalana, trobem treballs que, a més de la descripció de la competència lèxica, tenen en compte els dos factors socials que hem apuntat: la influència de la codificació i l'estandardització, d'una banda, i la influència d'altres llengües (veïnes o potents culturalment), de l'altra. Quant a la influència de la codificació i l'estandardització, en tenim dos exemples il·lustratius. En primer lloc, hi ha el treball de Badia i Margarit (1991), que analitza els substantius d'acció i efecte obtinguts amb l'habilitació del participi de passat. Badia i Margarit aborda aquest tema des de dos àmbits: la competència lèxica i les regles de formació de mots, d'una banda; i les decisions dels gramàtics sobre aquest recurs gramatical, de l'altra. Aquest autor fa això perquè considera que les decisions dels gramàtics han influït en la conformació del català formal actual. En segon lloc, hi ha el treball de Ribes i Marí (2005), que dona compte del funcionament del sufix *-oi*. Aquest article és un estudi fonamentalment descriptiu i sincrònic; però també fa veure que la tria gràfica feta durant la normativització (*-oi* i *-oll*, segons les paraules) ha acabat sent un element distorsionador, ja que ha obligat els estudiosos a plantejar-se si es tracta d'un sol sufix o de dos sufixos. Quant a la influència d'altres llengües, hi ha les aportacions de Rull (1999a; 2007b). En el primer dels

dos treballs es comparen exemples dels usos tradicionals del sufix *-eig/ej(ar)* amb exemples dels usos actuals. A diferència dels usos tradicionals, els usos actuals en bona part coincideixen amb els de l'equivalent espanyol *-eo/e(ar)*, de manera que hi ha la possibilitat que l'espanyol hagi influït en el català i n'hagi modificat les tendències en la derivació pel que fa a aquest sufix. Finalment, hi ha el conjunt d'articles de López [*et al.*] (2000), Casellas (2001) i Fargas & Paloma (2005) relatius al sufix *-'ing*. Tots tres treballs donen compte d'aquest nou sufix, que devem a la superposició cultural anglosaxona, fet que és tingut en compte en tot moment per aquests autors.²

Per tot plegat, i atès que partim del supòsit que gramàtics, terminòlegs i codificadors fixen en part les tendències del català formal actual, i que l'espanyol i el francès són (en un determinat grau) *llengües lexificadores* del català —seguint la terminologia de Montoya (2000: 20)—, incorporem aquesta mena d'informació a l'estudi.

1.3. Segon ingredient afegit: una certa perspectiva històrica

La segona precisió té a veure amb la descripció que inclou, en alguna ocasió, una certa perspectiva històrica. Així, algun cop aportem dades referides a regles que operaven en èpoques anteriors a l'actual, perquè permeten explicar una determinada situació actual. Per exemple, en explicar els infinitius habilitats com a substantius (com *el soterrar* 'enterrament' o *el despertar* 'el fet de despertar'), sense la visió històrica pràcticament hauríem de limitar-nos a dir que uns quants infinitius poden usar-se com a substantius d'acció i efecte, mentre que d'altres no poden fer-ho (no es diu **el telefonar*), sense poder aclarir per què els uns tenen aquest ús i els altres no. En canvi, adoptar una perspectiva històrica —com fa Solà (1970) en tractar precisament aquest mateix cas— permet veure el procés pel qual avui tenim infinitius amb valor de substantiu d'acció i efecte sense que el recurs de l'habilitació gramatical sigui actiu avui dia. El mateix es pot dir de l'alternança del tipus *obediència* (substantiu d'*obeir*) enfront de *creença* (substantiu de *creure*), alternança que es pot explicar històricament: en un cas hi ha la regla fonològica que opera actualment i en l'altre cas hi ha la regla fonològica que operava antigament.

(Més avall, en aquest mateix capítol, reprenem aquesta qüestió en parlar de les regles de formació de mots, i acabarem de fer veure la necessitat d'incorporar a la descripció dades relatives a regles usals amb anterioritat al moment actual.)

1.4. Tercer ingredient afegit: traces de l'optimitat

Considerem, com a hipòtesi de partida, que hi ha una certa regularitat en la formació de substantius d'acció i efecte mitjançant sufixació. Aquesta hipòtesi contrasta amb la creença tradicional que la morfologia flexiva és altament regular i la morfologia lèxica no ho és. (A tall d'exemple, Viaplana (2000: 227) afirma que la sufixació no és tan regular com la flexió —i posa com a exemple precisament els substantius d'acció i efecte—; i considera que en la sufixació hi ha més variabilitat aleatòria, fins al punt que, sovint, no es pot determinar quin sufix s'emprarà per a formar un mot.) Hi ha consens a

---

² Hem posat exemples d'estudi de morfologia lèxica —perquè la nostra tesi pertany a aquest camp—, però en altres camps també se'n poden trobar: és el cas del treball de Carrera (2001) relatiu a la fonètica.

considerar —almenys en català— que la morfologia flexiva és *altament regular*, mentre que la morfologia lèxica no ho és; però també podem considerar que la morfologia lèxica és *relativament regular*. Per això, quan tractem la sufixació [veg. cap. *Sufixació*], intentem donar la raó per la qual un verb nominalitza mitjançant un sufix (per exemple, *-ció(n)*) i no pas amb un altre sufix (per exemple, *-ment*).

Com es podrà veure, en el cas de la sufixació a cops detectem comportaments regulars, que es poden explicar mitjançant una regla. És el cas dels verbs que tenen el prefix *em-*, que verbalitzen amb el sufix *-ment* per règim afixal. O els verbs que tenen incorporat el sufix *-ej(ar)*, que no verbalitzen amb el sufix *-atg* (en aquest cas es tracta d'una incompatibilitat fonètica). Ara bé: en altres casos s'entreveu una preferència per un determinat sufix, però sense que hi hagi un comportament regular (en el sentit que no es dona sempre ni sistemàticament). Això passa sobretot en la tria dels sufixos *-ment*, *-ció(n)* i *-atg* per motius semàntics. En aquest cas, la paraula clau és *preferència*, i no es pot parlar clarament de *regularitat*. Des del punt de vista metodològic, aquesta constatació és un problema: no podem formular una regla; però tampoc podem obviar que hi ha unes tendències, i que aquestes tendències tenen —segurament— una motivació semàntica, o bé s'expliquen més per la tradició del llenguatge escrit que per un motiu netament gramatical.

Creiem que, per a donar compte d'aquest fet, podem incorporar la idea bàsica —bé que no tot el constructe teòric— de la *teoria de l'optimitat*. Aquesta teoria lingüística s'ha desenvolupat sobretot per a la descripció foneticofonològica i morfofonològica; però és un instrument que permet explicar també les tendències en la morfologia lèxica. En efecte, la teoria de l'optimitat es basa en la tria de solucions: el parlant escull, d'entre diverses possibilitats, la solució més bona (l'*òptima*) o la que, en tot cas, violenta menys les restriccions del sistema lingüístic (per exemple, una combinació de sons difícilment sil·labificable que es resol d'una determinada manera). Això permet explicar no tan sols els comportaments regulars, sinó també les diverses solucions fonètiques —sovint contradictòries entre si— que es donen arreu d'un domini lingüístic.³ També permet donar compte de fenòmens fonètics que no poden explicar-se amb regles pel seu grau d'aleatorietat, com ara l'obertura o tancament de vocals *e* i *o* en determinats mots (*bota*, *vot*, *tou*, *com*, etc., incloent-hi alguns estrangerismes adaptats, que poden ser amb *o* oberta o tancada). El que ens interessa subratllar és que la teoria de l'optimitat preveu una tria; que la tria es fa segons allò que és millor; que per això hi ha més tendència vers una determinada solució; i que, a més —i això és important pel que ens afecta—, no és impossible escollir puntualment una altra solució divergent de la general, perquè en un determinat moment s'escull una altra preferència o el parlant considera que és millor violentar una restricció que no pas violentar-ne una altra.

Aplicada a la morfologia lèxica, la teoria de l'optimitat permetria enquadrar en uns paràmetres la tria que hom fa en nominalitzar un verb. En aquesta tesi, ho formulem d'aquesta manera: hi ha casos de sufixació que es deuen a una regla (i per tant són sistemàtics; seria el cas del *règim entre afixos*), i casos en què només hi ha tendències. Per tal d'explicar les tendències, assumim que la tria es fa segons l'optimitat expressiva. Així, el parlant disposa d'uns quants sufixos (fonamentalment, *-ment*, *-ció(n)* i *-atg*), i cadascun d'aquests sufixos és especialment vàlid per a un determinat significat. En principi el parlant escollirà el que s'ajusti millor a les seves necessitats expressives; sense que això

---

³ Per exemple, en català *carn*, pronunciat [karn] —sense reparació perquè és sil·labificable en alguns parlars—, [kar] —reparació resil·labificadora amb caiguda de so— i [ˈkarrən] —reparació resil·labificadora amb afegiment de so—; o [ar] per *art* [amb *t* subjacent: *artista*] però en altres parlants [kart] per *car* [sense *t* subjacent: *encarir*, *caret*].

vulgui dir que un altre parlant —o el mateix parlant, si cal— triï un altre sufix per a un altre verb, o per al mateix verb en un moment determinat si les necessitats expressives no són les mateixes (pot ser que el matis que es vol donar habitualment ara no sigui necessari o pertinent). Com hem apuntat, no hi ha una regla al darrere d'aquest comportament; però sí que hi ha tendències, i la base de la teoria de l'optimitat és un instrument útil per a explicar-ho. És per això que, quan tractem els sufixos *-ment*, *-ció(n)* i *-atg*, indicarem que cada un d'aquests sufixos se sol emprar per a un context semàntic concret, o en tal o tal altre registre o àmbit, sense que això vulgui dir que, puntualment, es pugui optar per un altre sufix. És a dir, incorporem la idea essencial de la teoria de l'optimitat en l'explicació dels usos d'aquests tres sufixos (sense emprar, però, tot l'utilatge típic d'aquest marc metodològic). Integrar la idea essencial de la teoria de l'optimitat en un treball com aquest pot semblar agosarat; però, per les dades que hem recollit, hem considerat que és una via explicativa apropiada.⁴

1.5. Fonts

Per a confeccionar aquesta tesi hem treballat amb un conjunt de dades delimitat, constituït per material procedent de fonts de set tipus:

a) Diccionaris de consulta general. Són aquests:

DCVB = *Diccionari català-valencià-balear*, de Mn. Antoni M. Alcover i Francesc de Borja Moll (Moll, 1926-1962).

DECLC = *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, de Joan Coromines (Curial, 1980-1991).

DGLC = *Diccionari general de la llengua catalana*, de Pompeu Fabra (Edhasa, 1932).

DIEC1 = *Diccionari de la llengua catalana* (Institut d'Estudis Catalans, 1995).

DIEC2 = *Diccionari de la llengua catalana*, 2a ed. (Institut d'Estudis Catalans, 2007).

DLC3 = *Diccionari de la llengua catalana* (Enciclopèdia Catalana, 1993).

GD62 = *Gran diccionari 62 de la llengua catalana* (Edicions 62, 2000).

GDLC = *Gran diccionari de la llengua catalana* (Enciclopèdia Catalana, 1998).

b) Vocabularis i diccionaris terminològics de disciplines diverses: informàtica i noves tecnologies, electrònica, indústries manufactureres (tant artesanes com mecanitzades), màrqueting i publicitat, geologia, restauració de béns, esports, audiovisuals, agronomia, enologia, gastronomia, turisme, infermeria, economia, assistència social, etc. Molts d'aquests vocabularis han estat

---

⁴ Per a més informació sobre la teoria de l'optimitat aplicada al català, vegeu Pons Moll (2006) i l'aportació de caràcter introductori de Jiménez & Lloret (2004).

- elaborats per serveis lingüístics universitaris o governamentals d'arreu del domini lingüístic català.
- c) Altres diccionaris complementaris i reculls de referència, com diccionaris de sinònims, el *Diccionari auxiliar* de Josep Ruaix (DAux), el *Diccionari complementari del català normatiu* de Lluís López del Castillo (DCompl), el *Cercaterm* del Termcat, la *Gran enciclopèdia catalana* (GEC), etc.
  - d) Textos escrits publicats fonamentalment des del 1990: novel·les, llibres de divulgació, llibres d'assaig, manuals universitaris, documents administratius, textos legals, diaris (en paper i electrònics), revistes (generalistes i especialitzades), webs, etc.
  - e) Textos orals emesos per emissores de ràdio o televisió en català (Catalunya Ràdio, Catalunya Informació, RAC1, COMRàdio, TV3, etc.), o extrets de films doblats en català o de cançons, majoritàriament a partir del 1990.
  - f) Manuals de descripció lingüística, especialment de parlars diferents del central (valencià, balear, nord-occidental, rossellonès, etc.), i llistes de correu electrònic especialitzades en la llengua catalana, com *Zèfir* o *Migjorn*.
  - g) Intervencions orals de tota mena, espontànies o pronunciades en àmbits formals, recollides des del 1990, amb parlants d'arreu del domini lingüístic.

Aquest conjunt de fonts heterogeni ens ha permès recopilar una quantitat d'exemples força variats, que van des del llenguatge acadèmic fins al llenguatge parlat espontani, passant per les propostes fetes des d'instàncies amb certa capacitat d'incidir sobre la llengua (com l'editorial Enciclopèdia Catalana, el Termcat o els serveis lingüístics universitaris). El recurs als vocabularis i diccionaris terminològics [apartat (b)] es justifica perquè contenen mostres abundants de neologia lèxica controlada i, per tant, proporcionen material que ajuda a descobrir les tendències que hi ha avui en la formació de mots en català, sobretot de substantius d'acció i efecte. El recurs a producció textual de diversa mena [apartat (d)] es justifica perquè hi ha —relativament poc controlada, segons els casos— neologia sorgida espontàniament però en textos mitjanament formals. El recurs a textos orals més espontanis [apartats (e) i (g)] també proporciona informació interessant sobre els mecanismes vigents de creació lèxica, pel fet que no estan tan controlats com els textos de l'apartat (d). Finalment, les obres de descripció lingüística i anàlogues [apartat (f)] permeten obtenir dades sobre l'ús d'un determinat sufix en un parlar concret —és el cas d'obres de descripció lingüística dialectal— o sobre l'existència de tal o tal altre mot en un indret.

Creiem que aquesta diversitat en la tipologia de les fonts permet tenir una visió àmplia del fet lingüístic, en el sentit que ens acostem més a la poliedricitat de la llengua. Si hem optat per un material tan variat és perquè els corpus que contenen només uns determinats tipus de documents no permeten tenir una visió completa del fet lingüístic. Així, si en un corpus tan sols hi ha textos periodístics, judicials o administratius, s'obté un bon retrat d'aquests llenguatges d'especialitat, però no es té una visió completa de tota la llengua, ja que en altres llenguatges (la literatura, per exemple) potser s'opta per altres tendències a l'hora d'usar certes construccions, certs mots, etc.

Amb l'objectiu de completar puntualment les dades sobre un determinat fenomen, hem recorregut a una recerca complementària en corpus —com el corpus de l'Observatori de Neologia (Institut Universitari de Lingüística Aplicada, Universitat

Pompeu Fabra) per a comprovacions empíriques sobre l'ús d'un determinat mot, així com a altres instruments similars: el *Diccionari de freqüències* (DFreq), el qual està basat en el Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana (Institut d'Estudis Catalans); el REGEX (que permet fer cerques de segments al DIEC1, i que ha servit sobretot per a determinades solucions poc usuals); el *Diccionari català invers amb informació morfològica* editat per Joan Mascaró i Joaquim Rafel (DInv); el DLC3 en disc compacte (*Hiperdiccionari*), el cercador d'Internet Google; etc. També hem recorregut a les dades que ofereixen estudis sobre freqüència d'ús d'un determinat sufix, com ara Vallès (2004) o Villas (1999).

Pel que fa a la referenciació dels exemples en la tesi, si els exemples són paraules molt habituals en la llengua no hi indiquem cap font (llevat que sigui pertinent per alguna raó). Si els exemples procedeixen dels diccionaris generals [apartat (a)] tampoc fem cap indicació específica de la font (llevat que sigui pertinent per alguna raó). Sí que ho indiquem, però, en el cas del DECLC i del DCVB, perquè són més aviat fonts lexicogràfiques de caràcter històric, a diferència dels altres diccionaris, emprats pels parlants com a obres de consulta general. Si els exemples provenen d'altres diccionaris —de sinònims, complementaris, terminològics, etc.— i no són paraules habituals, n'indiquem la font mitjançant un sistema de siglació entre parèntesis després de l'exemple (així, *VInferm* és la referència del *Vocabulari d'infermeria*; vegeu la bibliografia, on figuren les sigles esmentades i remeten a la referència bibliogràfica completa). Si els exemples s'han extret d'un llibre en concret, com ara un manual universitari, una novel·la, etc., o una pàgina web i no són paraules habituals, s'indica el títol de l'obra i altres dades necessàries per a la localització de l'exemple (com ara la pàgina, l'autor o, en el cas de documents electrònics, l'adreça electrònica). Si els exemples provenen d'un mitjà de comunicació escrit i no són paraules habituals, s'indica el títol de la capçalera i la data (ocasionalment la secció, per tal de facilitar-ne la localització; i si és un mitjà electrònic, l'adreça electrònica). Si els exemples provenen d'un mitjà de comunicació oral o audiovisual i no són paraules habituals, s'indica el canal o l'emissora, el nom de programa i la data d'emissió (i, si cal, altra informació, com la persona que ha emès el text). Si els exemples procedeixen de la llengua oral espontània i no són paraules habituals, s'indica amb l'etiqueta *doc. oral* i es posa tot seguit la data —algun cop aproximada— (i, si cal, alguna dada més, com ara el lloc on s'ha recollit si té interès des del punt de vista dialectològic).

2. Plantejaments teòrics i metodològics

2.1. Les unitats

2.1.1. Els conceptes de morfema, lexema, arrel, mot i forma de citació

Seguint la tradició descriptiva de la llengua catalana desenvolupada per autors com Cabré i Castellví, Rigau, Mascaró, Lloret o Viaplana, considerem *morfema* qualsevol unitat lingüística mínima amb entitat fonètica que té un significat i/o un valor gramatical.⁵

⁵ Hi ha algun autor que considera que també hi ha morfemes $\emptyset$, és a dir, buits fonològicament, com a marca d'oposició a altres morfemes plens fonològicament. Pel que fa a l'entitat fonètica del morfema, les

En cas que hi hagi més d'una forma possible per a un mateix morfema, i sempre que les diferències entre formes no puguin explicar-se per regles fonètiques, parlem d'*al·lomorfs*, és a dir, de pluralitat de *morfs* —de representacions fonològiques— per a la mateixa unitat.

Els *lexemes* són les unitats del lèxic d'una llengua, i poden tenir estructura *simple* (unitats constituïdes per un únic morfema, com *avui*) o *complexa* (unitats constituïdes per més d'un morfema, com *trencades*). En els lexemes d'estructura complexa —que també són anomenats *mots amb flexió*— hi distingim, com a elements constitutius obligatoris, l'*arrel*, que és el morfema que hi aporta el contingut semàntic bàsic, i els *afixos flexius*, que són morfemes que s'adjunten al final de l'*arrel* i hi aporten variacions regulades gramaticalment (com *-a* per al femení, *-s* per al plural, *-m* per a la primera persona del plural verbal, etc.).⁶ La disposició dels morfemes que conformen un lexema d'estructura complexa no és aleatòria: Cabré i Castellví (1994, vol. I: 40), en referir-se a aquesta mena de lexemes, diu que es tracta d'un “conjunt estructurat i jeràrquic de morfemes amb una determinada distribució”.

Els lexemes són unitats d'una certa abstracció. Si tenim una seqüència formada per l'*arrel* A i el morfema flexiu X i una altra seqüència formada per l'*arrel* A i el morfema flexiu Y, diem que tenim dues *formes flexives* del mateix lexema (o, simplement, dues *formes* del mateix lexema). El lexema, doncs, és la unitat invariant abstracta que reconeixem per mitjà de les diferents formes flexives que adopta. Així, en la sèrie *blanc*, *blanca*, *blancs*, *blanques* s'hi reconeix un únic lexema, una mateixa unitat lèxica. Els lexemes es manifesten en la llengua efectiva per mitjà de formes flexives concretes. Per això es diu que la *flexió* és el procés, obligatori, per mitjà del qual es formen *mots efectius* (MASCARÓ 1986: 85).⁷

Cada *categoria lèxica* (denominada també *categoria sintàctica* o *categoria gramatical*) té una estructura determinada. En el nostre treball ens interessa particularment l'estructura dels noms i dels verbs. Els noms tenen l'estructura següent: [radical + morfema de gènere + morfema de nombre]. Els verbs tenen l'estructura següent: [arrel + vocal temàtica (o morfema de conjugació) + morfema de temps/aspecte/mode + morfema de persona/nombre].⁸

---

regles que en determinen la forma (si té més d'un fonema) estan explicades en obres com Bonet & Lloret (1998: 65-67) i Lloret (2002: 207). Tot mot nou es crea seguint aquestes regles: “La llengua crea (potser fóra millor dir que ha creat), però no crea a l'atzar: cal recórrer a l'existència d'un patró que regeix la formació de mots d'aquesta mena i n'estableix els requeriments” (CABRÉ MONNÉ 2002: 893). Per a més informació sobre aquesta qüestió, vegeu Lleó (1995), Pons (1987), Cabré Monné (1993; 2002), Wheeler (1987) i Colomina (1996). En algun cas —quan tractem *miol* i anàlegs [veg. cap. *Conversió*]— utilitzem el concepte d'*escala de sonicitat*, concepte emprat per Bonet & Lloret (1998: 65-67) que permet explicar el funcionament de la resil·labificació.

⁶ De vegades també es considera *arrel* l'únic morfema dels mots d'estructura simple (també anomenats *mots monomorfèmics* o *monomorfemàtics*, i que en català són els mots que la gramàtica tradicional anomenava *invariables* o *sense flexió*).

⁷ Segons Mascaró (1986), les arrels substantives, verbals i adjectives s'han de completar amb morfemes flexius, encara que siguin morfemes $\emptyset$. Segons Viaplana (1991), això darrer només passa a vegades: la forma efectiva *noi* (substantiu masculí singular) no té, per a aquest autor, cap morfema flexiu afegit a l'*arrel noi*. Més avall tractem la qüestió que si *noia* és un mot distint o és una variant de *noi*. Mascaró (2002: 467-468) dóna més informació sobre la natura monomorfemàtica o plurimorfemàtica d'un mot.

⁸ En formes verbals impersonals no hi ha morfema de persona/nombre. Els morfemes corresponents als de temps/aspecte/mode poden considerar-se que són els que indiquen ‘infinitiu’, ‘gerundi’, ‘participi’.

Com se sap, el terme *mot* (o *paraula*) és polisèmic i equívoc. Mascaró (1986: 85) fa servir aquest terme per a referir-se al *mot efectiu*, és a dir, al producte que resulta de l'aplicació del procés de flexió (per a aquest autor, és quan un lexema s'ha completat amb morfemes afixals de caràcter flexiu que obtenim un mot). Però altres autors, com Pérez Saldanya, Sifre & Todolí (2004: 49-50), apliquen el terme *mot* de manera més genèrica, i fan veure que es pot usar com a equivalent del concepte *mot efectiu* però també com a equivalent del concepte *lexema*.⁹ Tots dos usos són corrents i, de fet, no ens semblen incompatibles, sempre que es facin servir en contextos no confusionaris. En aquesta tesi farem servir el terme *mot* tant per a un sentit com per a l'altre, però recorrerem a designadors més precisos quan calgui.

A més de les arrels i dels morfemes flexius, una tercera classe de morfemes són els *morfemes derivatius*. Els morfemes derivatius tenen en comú amb les arrels el seu caràcter lèxic (es diu que tant les arrels com els morfemes derivatius són *morfemes lèxics*), i tenen en comú amb els morfemes flexius el seu caràcter afixal (i per això hom distingeix també entre *afixos flexius* i *afixos derivatius*).¹⁰ Els morfemes o afixos derivatius (que també designarem, quan no hi hagi problemes d'ambigüitat, amb el terme simple *afixos*, seguint en certa manera la tradició gramatical catalana) s'adjunten a una arrel en un procés que anomenem *derivació*. El producte de la derivació és un mot nou (que anomenem *derivat*); per això la derivació també és designada amb l'etiqueta *formació de mots per derivació*. En aquests casos, quan parlem de *formació de mots* i de *mots nous*, el terme *mot* es pot considerar equivalent del terme *lexema*. Dit d'una altra manera: el mot format per derivació no és un *mot efectiu* fins que, al seu torn, no passa pel procés de flexió. Segons aquesta definició, doncs —i pel que afecta la nostra tesi—, *alliberar* i *alliberament* es consideren lexemes o mots diferents (de fet, així es concep en la pràctica totalitat d'obres gramaticals catalanes). Si són mots diferents, també hem de considerar que hi ha una regla que els relaciona (vegeu, més avall, la definició de *regla*). Per tant, les unitats morfemàtiques que trobem en un mot format per derivació són l'*arrel*; l'*afix derivatiu*; i l'*afix flexiu* (o els *afixos flexius*).¹¹

Els lexemes, com hem dit, són unitats d'una certa abstracció, i es realitzen per mitjà de formes concretes. Així —per reprendre un exemple ja posat—, *blancs* i *blanca* són dues realitzacions del mateix lexema. Una d'aquestes formes és la que, per convenció i seguint la tradició, hom utilitza per a designar i representar la unitat (i per mitjà de la qual es lematitza la unitat en els diccionaris): és el que s'anomena la *forma de citació* o també *lema* (PÉREZ SALDANYA, SIFRE & TODOLÍ 2004). La forma de citació en català és l'infinitiu en el cas dels verbs, la forma de masculí singular en el cas dels adjectius, etc. Com ja han assenyalat els estudiosos (MASCARÓ 1986: 15), la

⁹ Cal tenir present, però, que l'obra de Pérez Saldanya, Sifre & Todolí (2004) és un manual universitari que té per objectiu introduir conceptes i fer-ne veure els límits, més que no pas delimitar-los de manera categòrica, com es faria en un treball de recerca.

¹⁰ Per oposició a *morfema lèxic*, sovint s'ha parlat de *morfema gramatical* per a referir-se als morfemes flexius (DLing; en aquesta obra, *morfema gramatical* és sinònim complementari de *morfema flexional*, forma que proposen per al que anomenem *morfema flexiu*). En realitat, un morfema lèxic també és un morfema gramatical, en el sentit que és una peça que opera segons les regles de la gramàtica d'una llengua; per tant, en aquesta tesi hem preferit no usar l'etiqueta *morfema gramatical* com a sinònim de *morfema flexiu*. S'ha de dir que el terme *morfema lèxic* també s'ha aplicat a diversos conceptes a més del del *morfema derivatiu*; també pot aparèixer usat com a equivalent d'*arrel*.

¹¹ Sobre la distinció entre *flexió* (i *morfologia flexiva*) i *derivació* (i *morfologia lèxica*) —i entre *morfema flexiu* i *morfema derivatiu*—, vegeu Pérez Saldanya, Sifre & Todolí (2004: 220-224). Vegeu també les reflexions de Viaplana (2000: 201-206) relatives a la regularitat.

identificació errònia entre un lexema i la seva forma de citació ha conduït sovint a confusions en l'estudi de la morfologia (per exemple, en tractar de la conversió, com veurem [veg. cap. *Conversió*]).

2.1.2. *Els conceptes d'arrel i radical i els conceptes de base i primitiu*

En els estudis de morfologia flexiva es distingeix l'*arrel* del *radical*. La GCC (MASCARÓ 2002: 467; CABRÉ I CASTELLVÍ 2002: 733) i altres autors (PÉREZ SALDANYA, SIFRE & TODOLÍ 2004: 64-67) utilitzen el terme *radical* per a referir-se a la part que queda d'un mot quan se n'han llevat els morfemes flexius.¹² Així, al mot *casa*, el segment [*cas*] seria el radical; i al mot *caseta*, el segment [*caset*] seria el radical. En el cas que un radical no pugui descompondre's més, aleshores coincideix amb l'*arrel*. Així, en els exemples anteriors, [*cas*] seria una arrel, però [*caset*] no ho seria, ja que conté l'arrel ([*cas*]) i un afix derivatiu (-*et*). Llavors parlariem de *radical simple* (que només conté l'arrel) i de *radical complex* o *radical polimòrfic* (que conté l'arrel i algun sufix o prefix) (VIAPLANA 2000: 220). En el cas dels verbs simples (MASCARÓ 2002: 467, n. 1), es considera que el *radical* és el conjunt format per l'arrel i la vocal temàtica (o morfema de conjugació), i així ho considerem en aquest treball.¹³ En els verbs simples que tenen $\emptyset$ com a vocal temàtica (del tipus *rebre*), arrel i radical tenen aparentment la mateixa forma. En canvi, en el cas dels verbs formats per derivació (del tipus *emblanquinar*), el radical contindria, a més de l'arrel i la vocal temàtica, l'afix derivatiu (o els afixos derivatius).¹⁴

En els estudis de morfologia lèxica s'utilitza un altre designador, el terme *base*, per a referir-se al segment al qual s'adjunta l'afix derivatiu en el procés de formació d'un mot. Tradicionalment s'ha usat el terme *primitiu* per a referir-se al mot a partir del qual es forma un derivat. En aquest treball, sense entrar en contradicció amb la tradició però mirant de separar conceptes, fem una distinció entre *base* i *primitiu*:

- a) El terme *base* designa la peça morfològica a la qual s'adjunta l'afix derivatiu. En representar la base fem notar clarament quina forma fonològica té (emprem caràcters d'escriptura entre claudàtors, no pas signes fonètics; només hi posem signes fonètics si és necessari per alguna raó).
- b) El terme *primitiu*, de caràcter més abstracte, designa la unitat lèxica —el lexema— al qual pertany la base. En representar el primitiu fem servir la forma de citació.

Així, per al derivat *caseta*, el primitiu és el lexema que representem per *casa*; i la base de la derivació és l'arrel [*cas*]. Semblantment, el primitiu del substantiu *revifament* és el verb *revifar*, però la base al qual s'ha adjuntat el sufix *-ment* és el

---

¹² Vegeu, però, Mascaró (1986: 12) per altres possibles aplicacions del terme *arrel* i del terme *radical*.

¹³ Altres autors anomenen aquest conjunt *tema*.

¹⁴ En altres estudis, els termes *radical* i *arrel* s'usen com a sinònims (DLing, MASCARÓ 1986: 12). Llavors es distingeix entre *arrels simples* (o *radicals simples*) i *arrels complexes* o *derivades* (o *radicals complexos* o *derivats*). En aquesta tesi, però, no optarem per aquesta pràctica.

conjunt format per l'arrel [*revif*] i la vocal temàtica *-a*.¹⁵ Aquesta distinció entre *base* i *primitiu* és pertinent per a la nostra tesi, ja que, com veurem, els sufixos nominalitzadors que s'adjunten a verbs poden fer-ho a més d'una base possible: a vegades ho fan a l'arrel (sense vocal temàtica, doncs); a vegades ho fan al radical (arrel i vocal temàtica); a vegades ho fan a la forma de participi de passat (la seqüència constituïda per l'arrel, la vocal temàtica i el morfema de participi de passat); a vegades ho fan a l'al·lomorfe culte de l'arrel; etc. Fins i tot un mateix sufix pot tenir la possibilitat d'adjuntar-se a diverses bases.¹⁶ Ens sembla útil, doncs, parlar de *base* en contraposició a *primitiu*, seguint el plantejament de Cabré i Castellví (2002: 733) quan afirma que els sufixos s'adjunten a bases i no pas a mots.¹⁷

Seguint en aquesta mateixa línia, i amb referència al concepte *arrel*, cal dir també que utilitzem el terme *arrel verbal* i el terme *arrel nominal* quan, en un lexema, hi ha al·lomorfa d'arrel i es dona la circumstància que un al·lomorfe ocorre quan el mot en qüestió actua com a verb (en diem *arrel verbal*), mentre que l'altre al·lomorfe ocorre quan el mot en qüestió actua com a substantiu (en diem *arrel nominal*). Es tracta d'una al·lomorfa condicionada sintàcticament (o presintàcticament, si es vol). Aquests conceptes els emprem en el capítol III [*Sufixació*] (quan l'arrel té una forma quan el mot actua com a verb i l'arrel del mateix mot té una altra forma quan s'hi adjunten sufixos) i en el capítol IV [*Conversió*] (quan un mot presenta formes diferents segons si actua com a verb o com a nom).

2.1.3. Els conceptes d'*afix*, *prefix*, *sufix*, *infix* i *interfix* i el concepte de *parasíntesi*

Com hem vist, els morfemes que no són arrels s'anomenen *afixos*. Tenint present la distinció entre *flexió* i *derivació*, hom parla d'*afixos flexius* i d'*afixos derivatius* segons si serveixen per a actualitzar un lexema —i fer-lo mot efectiu— o si serveixen per a crear un mot nou a partir d'un altre mot. Els afixos, a més, no funcionen solts, sinó que s'han d'adjuntar obligatòriament a una arrel.¹⁸ De manera pràctica, hom reserva normalment el terme *afix* per a referir-se exclusivament als morfemes de derivació; per

¹⁵ Anàlogament, diríem que el primitiu dels adverbis formats per mitjà del sufix adverbialitzador *-ment* és un adjectiu, mentre que la *base* és la forma femenina de l'adjectiu.

¹⁶ És el cas del sufix *-ur+F*, que pot aparèixer adjuntat a diversos tipus de bases verbals. A més, en algun cas tenim derivats d'un mateix verb a partir de dues bases (*obrir* > *obertura* i *apertura*). Semblantment, el verb *fondre* és el primitiu dels substantius *fusió* i *fundició*, però el sufix *-ció(n)* s'adjunta, en cada cas, a una base diferent: [*fus*] en el cas de *fusió* i [*fund+i*] en el cas de *fundició* (considerant, doncs, que [*fus*] i [*fund*] són al·lomorfs de l'arrel verbal, i que per a *fundició* hi ha present, a més, la vocal temàtica *-i-*).

¹⁷ Aquesta distinció entre *base* i *primitiu* també pot ser interessant per als casos en què un sufix s'adjunta a un sintagma (una unitat plurilèxica flexionada): *picapedrer* 'persona que pica la pedra' (primitiu: *picar pedra*; base: *pica* [forma flexionada de 3a persona del present d'indicatiu de *picar*] + *pedr-* [arrel de *pedra*]); *ferroveller* 'persona que recull ferro vell'; *menfotisme* (primitiu: *fotre's* (d'una cosa); base: *me'n fot* [forma flexionada d'aquest verb]); *blatdemorar* 'camp de blat de moro'; *exalt càrrec*; *filldeputament* (*T'has portat filldeputament*; Jaume Fuster, *De mica en mica s'omple la pica*); etc. En tot cas, perquè això passi hi ha d'haver un cert grau de fossilització de l'expressió.

¹⁸ Tenim algun cas excepcional, com *isme* (amb el significat d'ideologia: *Tots els ismes són perniciosos*). Es pot considerar que hi ha hagut una habilitació gramatical del sufix motivada per l'existència de mots com *comunisme*, *feixisme*, *totalitarisme*, *capitalisme*, *marxisme*, *franquisme*, etc.; o bé una truncació d'aquests mots (CABRÉ I CASTELLVÍ & RIGAU 1986: 114). La mateixa explicació es pot donar per a *ex* referit a 'exmarit, exmuller, exnovi o exnòvia' (GDLC).

als de flexió hom sol usar *morfema*.

En aquest treball, seguint una terminologia i una conceptualització generalment acceptada en lingüística descriptiva, distingim bàsicament dues classes d'afixos: els *prefixos*, que s'adjunten al principi de la base; i els *suffixos*, que s'adjunten a al final de la base (CABRÉ I CASTELLVÍ 2002: 733). El derivat manté, amb el primitiu, una relació morfològica (semblança formal, ja que el segment que ha fet de base és ara el radical del derivat) i semàntica (el derivat té un significat diferent, però manté part dels ítems semàntics del primitiu).

De suffixos n'hi ha de dues classes (CABRÉ I CASTELLVÍ 1994, vol. I: 36): *aspectius* i *transcategoritzadors*.¹⁹ Els suffixos aspectius afegeixen al mot un matis semàntic de caràcter valoratiu, sigui de mida (augmentatiu o diminutiu), sigui de valoració subjectiva (pejoratiu o afectiu).²⁰ Els suffixos transcategoritzadors permeten construir mots amb una categoria gramatical nova: és el cas dels suffixos amb els quals s'obtenen substantius d'acció i efecte a partir de verbs (l'objecte d'estudi d'aquesta tesi). S'ha de precisar que, encara que el derivat tingui la mateixa categoria gramatical que el primitiu, es considera que hi ha operat un sufix transcategoritzador si el significat afegit no és de tipus valoratiu, sinó que el canvi semàntic ha estat considerable (per exemple, el substantiu *català* 'llengua dels Països Catalans', que ha donat el substantiu *catalanisme* 'element lingüístic del català inserit en una altra llengua'). De fet, el sufix no aspectiu imposa la categoria gramatical; per tant, si el sufix *-ism* genera noms, quan s'adjunta a un primitiu substantiu també es podria dir que hi ha canvi de categoria gramatical, encara que el resultat sigui coincident.²¹

En els treballs descriptius catalans —començant per Fabra (1956)— de vegades es parla d'*infixos* per a referir-se a l'afix que, en un procés de derivació, es troba interposat entre la base i el sufix per mitjà del qual s'obté el nou mot. Així, si bé tenim *carter* (del primitiu *carta*), *porter* (del primitiu *porta*) i *fuster* (del primitiu *fusta*), no tenim *carner* (del primitiu *carn*) sinó *carnisser*. Llavors es diu que en el derivat *carnisser*, a més de la base (*carn*) i el sufix (*-er*), hi ha un infix (*-iss-*). Anàlogament, a *estireganyar* o *emboiregat* hi ha un segment *-eg-* aparentment sense cap funció, i que hom ha considerat tradicionalment infix. En aquesta tesi no seguirem aquesta pràctica, perquè ens sembla més adequat reservar, d'acord amb les propostes de la morfologia teòrica, el terme *infix* per a designar un afix que es col·loca segmentant el radical, és a dir, que es col·loca entre dos segments que formen part, tots dos, del radical. Es tracta

---

¹⁹ Cabré i Castellví (2002: 738) utilitza el terme *valoratiu* per a designar els aspectius i el terme *no valoratiu* per a designar els transcategoritzadors. Com a sinònim de *transcategoritzadors* s'ha usat també *gramaticals*, terme que no considerem adequat perquè els aspectius no són pas aliens als mecanismes gramaticals. Ribes i Marí (2005: 395-396) anomena els transcategoritzadors *suffixos lèxics* o *suffixos categoritzadors*. Els *aspectius* també s'han anomenat *apreciatius* (VILLAS 1999: 21 i 28).

²⁰ El seu reduït contingut semàntic —que no fa variar la representació semàntica bàsica del primitiu—, la seva escassa capacitat per modificar les propietats gramaticals del primitiu —el qual, per exemple, conserva sempre la categoria sintàctica— i la seva regularitat —són suffixos altament disponibles, és a dir, susceptibles d'adjuntar-se pràcticament a qualsevol nom— acosten els suffixos aspectius als morfemes flexius. Aquestes propietats tenen, de fet, transcendència lexicogràfica, ja que alguns autors opinen que els derivats per mitjà de suffixos apreciatius no caldria que figuressin als diccionaris.

²¹ Beniers (1977: 232, n. 11) classifica els suffixos en *homogenis* i *heterogenis* segons si mantenen o canvien la categoria gramatical del primitiu; així, *-atg* seria homogeni en el cas de *vassall* > *vassallatge* i heterogeni a *reciclar* > *reciclatge*. Pel que fa a casos com *llibre* > *llibreta*, amb un canvi semàntic considerable, considerem que *-et* és aspectiu i que el canvi semàntic es pot explicar per lexicalització del derivat ja creat. Si no es considera així, aleshores cal establir que el sufix *-et* de *llibreta* és un sufix transcategoritzador.

d'un fenomen pràcticament inexistent en català, però operatiu en altres llengües.²² El terme que fem servir per a designar els afixos *-iss-* o *-eg-* de mots com *carnisser* o *emboiregat* serà el de *suffix*, ja que apareixen adjuntats al final de la base. L'única particularitat d'afixos com *-iss-* o *-eg-* és que no són els darrers a aparèixer, sinó que acompanyen altres suffixos; per això se'ls pot anomenar *suffixos interns*. Si fem el terme *suffix* és perquè poden aparèixer també en posició final, bé que puntualment: així, al costat del substantiu *llamp* tenim el substantiu *llampec* (relacionat amb el verb *llampegar* [veg. cap. *Conversió*]), i al costat del substantiu *groguissó* (on *-iss* acompanya el suffix diminitiu *-ó(n)*) tenim *groguís*. En qualsevol cas, la funció dels suffixos interns no és clara, però en algun cas sembla que permeten distingir mots (no és el mateix un *carner* que un *carnisser*) (RULL 2004: 169-170; RAMOS 1993: 173).

Un *interfix* és un so que fa la funció de coixí fonètic per tal de permetre la unió d'un afix amb una base quan fonèticament aquesta unió és complicada.²³ Generalment,

²² Mascaró (1986: 14) aporta exemples d'infixos (derivatius o flexius) de l'àrab —la intensivitat: *kasara* 'trencar', *kassara* 'esmicolar'; i l'aspecte/veu verbal: *kasara* 'ell ha trencat', *kussira* 'ell ha estat esmicolat'— i de l'alemany —el plural amb umlaut: *Land* 'país' (singular, pronunciat [a]) i *Länder* o *Laender* 'països' (plural, pronunciat [ɛ]); *Bruder* 'germà' (singular, pronunciat [u]) i *Brüder* o *Brueder* 'germans' (plural, pronunciat [y])—. A aquests exemples de Mascaró s'hi pot afegir el plural de l'anglès pel que fa al segment *-ee-* oposat al singular *-oo-*: *tooth* 'dent' i *foot* 'peu', oposats a *teeth* 'dents' i *feet* 'peus'. Hem dit que la infixació és recurs "pràcticament inexistent" en català. La presència de l'adverbi "pràcticament" en aquesta afirmació té raó de ser perquè, en català, hi ha un cas semblant a tots aquests, si bé sense tanta rellevància gramatical. Ens referim a l'onomatopeia *pim-pam* (usada com a simple reproducció dels sons reals: *Va fotre-li dues bufes: pim-pam!*; però també com a substantiu: *Es va sentir un pim-pam, i després uns quants pim-pams més*; i com a substantiu amb sentit figurat: *Endreçarem l'habitació en un pim-pam* 'molt de pressa'). Es podria considerar que la *i* i la *a* són sons que s'alternen per a construir l'onomatopeia duplicada. Aquesta duplicació ja ha estat estudiada per Cabré Monné (2002: 918), si bé tractant-ho com una mera alternança fonètica, quan es podria considerar que hi ha un infix. De fet, aquesta mateixa autora aporta altres exemples amb la mateixa alternança fonètica: *ning-nang*, *garranyiu-garranyau*, *zig-zag*, *zim-zam*, *catric-catrac*, *patim-patam*, *xino-xano* (tot i que també pot ser *xano-xano*), etc. El fet que l'alternança es produeixi de manera tan sistemàtica (present en força onomatopeies i amb la mateixa distribució quant a la posició) podria significar que es tracta d'un element morfèmic amb algun valor més enllà de la fonètica (i si no es dona l'alternança podem suposar que és per altres motivacions, com ara la fidelitat al so original: *pam-pam* evoca més clarament el soroll real, i *pim-pam* s'usa més figuradament; igualment, a *nyic-nyic* no hi alternança perquè el so [i] en onomatopeies evoca sons aguts —com quan s'imita la frenada d'un cotxe: *iiiiih...!*—, i a *nyic-nyic* hi ha la reproducció d'un so agut). Un altre element que ajuda a considerar aquesta alternança com un infix és el fet que, quan es triplica l'onomatopeia, sorgeix gairebé sistemàticament un tercer so, [u]: *pim-pam-pum*, *zim-zam-zum*, *catric-catrac-catruc*, *patim-patam-patum*, etc. En aquest sentit, el joc de sons no pot considerar-se casual: primer, un so palatal tancat (*i*); després, un so medial obert (*a*); i després, si cal, un so velar tancat (*u*): justament els tres vèrtexs del triangle vocàlic. Aquesta organització de sons accentua l'oposició. (Val a dir, també, que quan Cabré Monné (2002: 918) afirma que la vocal oberta [a] va al final, aquesta afirmació només pot entendre's aplicada a la duplicació, però no pas a la triplicació.) Tots aquests fets poden ser rellevants en la descripció que fem del suffix doble discontinu *-im/-am* [veg. cap. *Altres recursos*]. A més d'aquesta mena de casos, podria adduir-se que en derivats com *galimatietes* (de *galimaties*) el derivatiu *-et* opera com a infix, ja que segmenta l'arrel i en deixa un fragment a la dreta (*galimati-et-es*). Però, com mostra Lloret (1996), aquesta anàlisi és innecessària si establim que l'arrel d'aquest mot és *galimati-*, i que és un mot que, tot i ser masculí i singular, conté en l'entrada lèxica les marques de femení i plural per a indicar que formalment afegeixen els segments corresponents.

²³ Adoptem el terme *interfix* de la gramàtica espanyola (si bé cal aclarir que, en la tradició gramatical espanyola, el terme *interfijo* pot usar-se tant per al que considerem *interfix* com per al que Fabra (1956) anomenava *infix* —i que aquí anomenem *suffix intern*—). D'altra banda, fem el concepte *epèntesi* tal com ho fan Bonet & Lloret (1998), i no pas amb el seu sentit estricte en gramàtica històrica. En gramàtica històrica, el terme *epèntesi* s'ha aplicat a l'addició d'un so no etimològic a l'interior d'un mot. Avui la majoria de sincronistes —i així ho fan Bonet & Lloret (1998: 200)— apliquen el terme *epèntesi* a qualsevol so que apareix sense pertànyer a l'estructura fonològica (del tipus *ens e n'anem*). Aquest és el

l'interfix és un so coronal (és a dir, dental o alveolar), majoritàriament sord; per tant, el so que hi trobem per excel·lència és [t]. Així, del primitiu *cafè* obtenim *cafetera* o *cafetó* per adjunció dels sufixos *-er* (que permet designar l'estri per a elaborar aquesta beguda) i *-ó(n)* (un diminutiu), els quals exigeixen l'aparició de l'interfix *-t-*. En el cas de substantius d'acció i efecte relacionats amb verbs, tenim *ordissatge* i *ordir*, on —com veurem— el segment *-ss-* és un interfix (més que no pas un sufix intern *-iss-*).²⁴

A més de la sufixació i la prefixació, la llengua catalana també recorre a la *parasíntesi* per a la formació de mots. En aquesta tesi fem referència alguna vegada a la parasíntesi, que entenem, d'acord amb el que és avui comunament admès, com el procediment de formació de mots que consisteix en l'adjunció simultània a una base d'un prefix i un sufix, com a *espedregar* 'llevar les pedres' o *emboiregat*, on hi ha el prefix *es-* o *en-*, el sufix *-eg* i la base [*pedr*] o [*boir*]. En tot cas, convé tenir en compte —la precisió és rellevant en relació amb alguns dels fenòmens que estudiarem— que queden fora de la parasíntesi processos lèxics com el pas de *taula* a *entaular*, atès que —com és també avui admès— el segment final d'*entaular* no és pas un sufix, sinó que són morfemes verbals (en aquest cas, la vocal temàtica i el morfema d'infinitiu).

2.1.4. La vocal temàtica

Pel que fa a la *vocal temàtica* (o *morfema de conjugació*), tradicionalment hom ha classificat els verbs catalans per conjugacions segons la vocal temàtica (PEREA 2002: 602). Per això, seguint una tendència general, considerem que:

- La I conjugació té *a* com a vocal temàtica.
- La II conjugació té *e* com a vocal temàtica, si bé algunes formes verbals també tenen $\emptyset$ (cas de *rebre* o *dir*) i *u* (cas de *plogut* o *soluble*), morfemes de conjugació també propis d'aquesta conjugació però secundaris.
- La III conjugació té *i* com a vocal temàtica.

És cert, tanmateix, que en algunes formes verbals no hi ha una correspondència absoluta entre formes d'una mateixa conjugació (PEREA 2002: 602). Quan, en una forma verbal o en un derivat d'un verb, hi ha una vocal temàtica diferent de les que pertocaria segons aquest esquema, considerem que hi ha hagut un *canvi de vocal temàtica* (per exemple, *fondre* > *fundició* o *córrer* > *corriment*).

Val a dir que, precisament per això, no tots els autors estan d'acord a fer una adscripció tan clara entre vocal temàtica i conjugació (PÉREZ SALDANYA, SIFRE & TODOLÍ 2004: 151-152):

---

sentit que donem a aquest terme en el nostre treball.

²⁴ La presència de l'interfix no és del tot obligada. En tortosí s'usa l'adverbi *espai* 'a poc a poc' (exemple: *Vés espai!*), que amb el sufix diminutiu *-et* esdevé *espaiet*, però també *espaiet*. Anàlogament, tenim *problemàtic* i *temàtic* (amb adjunció del sufix adjectivador *-ic* als mots masculins *problema* i *tema*) però també tenim *sistèmic* al costat de *sistemàtic*.

“L'al·lomorfa d'aquest constituent [la vocal temàtica] és molt rica i no és observacionalment adequat dir, simplement, que *-a-* és la marca de la conjugació i *-e-* de 2a conjugació quan resulta que les persones 4 i 5 del PI d'aquestes dues conjugacions presenten la mateixa forma, /é/, per a la vocal temàtica.” (SIFRE 1995: 100)

Fins i tot Mascaró (1986) considera que una conjugació té tal vocal temàtica en uns temps verbals i tal altra vocal temàtica en uns altres temps verbals, sense aquesta correspondència entre una conjugació i una sola vocal, de manera que no hi hauria cap canvi. Però adoptem aquesta fórmula descriptiva amb voluntat de simplificar, ja que ens permet presentar millor la informació relativa al funcionament de la vocal temàtica dels verbs de la II conjugació quan s'hi adjunten sufixos com *-ció(n)* o, sobretot, *-ment*.

2.2. El gènere

2.2.1. Plantejament

Tot i que aquesta tesi és de morfologia lèxica, convé fer algun comentari sobre el gènere gramatical, atès que les diferents posicions que hi ha actualment sobre aquesta qüestió condicionen el tractament d'aspectes tan importants com la forma de cada sufix i la naturalesa de l'oposició entre derivats masculins i derivats femenins.

En una primera anàlisi aproximativa, els substantius del català, pel que fa al gènere, poden ser masculins o femenins. En alguns casos només són masculins; en alguns casos només són femenins; i en alguns casos presenten variació de gènere (tenen una forma masculina i una forma femenina). Alguns presenten morfema de gènere i d'altres no (o tenen un morfema zero). Vet aquí la casuística del gènere en català:²⁵

» A noms exclusivament masculins

- A1 amb morfema zero (o sense morfema de gènere): *oli, vi, disc, casc, peu, dit, cabell, núvol*²⁶
- A2 amb morfema *-o*: *piano, coco* ‘cop al cap’, *euro*
- A3 amb altres morfemes (o formants) esporàdics (*-i, -a*): *bigoti, saltimbaqui, kiwi, biquini, dia, problema, tanga, karma, poeta*

» B noms exclusivament femenins

- B1 amb morfema *-a*: *taula, cadira, agulla, fotografia, cirera, boira, paella*
- B2 sense morfema *-a* (CLUA 2002: 519): *nit, sal* ‘clorur sòdic’, *veu* ‘so específic que produeix cada persona amb la boca’, *llet, mel, fe, creu, mà,*

---

²⁵ Deixem de banda els adjectius i els determinants, tant si són variables (cas de *blanc/blanca, alt/alta, buit/buida, un/una, guapo/guapa*) com si són invariables (cas de *suau*) com si són semivariants (cas de *feliç*, plural *feliços felices*).

²⁶ Per a aquest tipus de mots, segons Mascaró (1986: 86) hi ha un morfema de masculí $\emptyset$, mentre que, segons Viaplana (1991), no hi ha morfema.

*por, llau, llar, fou,*²⁷ *serp, neu, son, set* ‘ganes de beure’, *bici* (per truncació de *bicicleta*), *moto* (per truncació de *motocicleta*), *info* (per truncació d'*informació*), etc.

- B3 amb morfema *-i* (VIAPLANA 1991; 2000: 226): *dosi, anàlisi, el·lipsi, tesi*
- » C noms que presenten variació de gènere, que tenen una forma masculina i una forma femenina i la distinció es correspon, semànticament, amb la distinció de sexe
- C1 el masculí amb morfema zero (o no té morfema, o té un altre morfema, com *-o*) i el femení amb morfema *-a*: *noi/noia, nen/nena, germà/germana, avi/àvia, gos/gossa, gat/gata, lleó/lleona, sogre/sogra, director/directora, peixater/peixatera, verro/verra, monjo/monja, llop/lloba, paio/paia*²⁸
- C2 el masculí i el femení amb morfema zero (o no tenen morfema): *cap* ‘superior’, *policia, tinent*²⁹
- C3 la diferència de formes no és el resultat exclusiu de la presència del morfema de gènere corresponent sinó, a més, de la presència d'un sufix addicional per a un dels dos (a banda del morfema propi de cada gènere): *jutge/jutgessa, alcalde/alcaldeessa, abat/abadessa, gall/gallina, heroi/heroïna, landgravi/landgravina, merla/merlot, bruixa/bruixot*
- » D noms que presenten variació de gènere, que tenen una forma masculina i una forma femenina i la distinció correspon a una distinció semàntica no relacionada amb el sexe, sovint de caràcter lleu (és el cas de *fruit/fruïta*), però altres vegades notable (és el cas de *rentador/rentadora*)
- D1 el masculí amb morfema zero (o no té morfema) i el femení amb morfema *-a*: *fruit/fruïta, rentador/rentadora, bot/bóta, cabàs/cabassa*³⁰
- D2 el masculí i el femení amb morfema zero (o no tenen morfema): *llum* (femení ‘claror’, masculí ‘objecte que fa claror’), *son* (femení ‘ganes de dormir’, masculí ‘estat de dormició’)
- » E noms de gènere indistint; el nom presenta totes dues possibilitats, però hi ha sinonímia entre la forma masculina i la forma femenina
- E1 el masculí amb morfema zero (o no té morfema) i el femení amb morfema *-a*: *pomer/pomera, amanit/amanida, gep/gepa, obac/obaga, tu/tuca, pla/plana* (en accidents geogràfics: *plana d'Urgell* o *pla d'Urgell*), *nou/noga* (*noga* és com es diu al Rosselló a la *nou*)

²⁷ Tot i que és un mot en desús, roman com a topònim: hi ha diversos indrets anomenats *la Fou*. Així, *la Fou* és el nom específic d'un paratge de Capçanes (Priorat), d'un paratge de Sant Martí de Tous (Anoia), d'una serra a Montdevà (Alt Empordà) i d'un pas entre muntanyes vora Arles i Prats de Molló (Vallespir). Són casos d'un genèric toponimitzat, però a la Cerdanya també hi ha *la fou de Bor*, on encara té valor de genèric. El DLC3 entra *fou* i hi dona el significat de ‘barranc estret’ i el de ‘cala estreta’, tot indicant que és un mot desusat. Coromines (1965-1970, vol. I: 17) hi dona el significat de ‘cova’.

²⁸ En el cas de *sogra*, aquesta *-e* final es pot considerar una epèntesi resil·labificadora.

²⁹ En el cas de mot com *atleta*, és possible que hi hagi una *-a* morfema de masculí (quan és masculí) i una *-a* morfema de femení (quan és femení); o bé és un cas semblant al de *policia*. Quant al sufix *-ist* (*un artista* i *una artista*), notem que els parlars occidentals fan la distinció (*un artiste* i *un artista*).

³⁰ Vegeu més avall els comentaris sobre la derivació pseudoflexiva.

- E2 el masculí i el femení amb morfema zero (o no tenen morfema): *canal*, *vessant*, *fum* (en tortosí és femení), *fred* (en gironí és femení), *sucre* (en tarragoní és femení), *raval* (en tortosí és femení), *mar*
- » F parelles de noms que són el resultat de la manifestació per via lèxica de la distinció que en altres casos s'obté per via morfològica (independentment que el femení dugui morfema *-a* o no): *home/dona*, *pare/mare*,³¹ *oncle/tia*, *amo/mestressa*, *gendre/nora*, *porc/truja*, *cavall/euga*³²

En el grup dels mots exclusivament femenins sense *-a* (B2) s'hi han d'incloure els derivats amb el sufix *-or* (substantivador d'adjectius) i *-ció(n)* (substantivador de verbs), i altres de relacionats:

- [1] *a* *rojor*, *negror*, *blavor*, *grossor*, *buidor*, *calentor*
b *organització*, *programació*, *dissolució*, *il·luminació*

2.2.2. Hipòtesis descriptives per al gènere dels substantius

La gramàtica tradicional considerava —i aquesta posició encara és defensada avui en obres de mena diversa— que els mots del tipus *noi/noia* o *gos/gossa* corresponen a dues formes flexives d'una mateixa paraula. Alhora, la gramàtica tradicional també reconeixia el caràcter inherent del gènere en una bona colla de substantius. De fet, la gramàtica tradicional sostenia que hi ha noms masculins, d'una banda, i noms femenins, de l'altra (és a dir, noms amb gènere inherent); i, a més, noms amb variació de gènere (és a dir, noms que no tenen gènere inherent).³³

En canvi, avui diversos autors consideren que, en els substantius, el gènere és sempre *inherent* (MASCARÓ 1986: 18; VIAPLANA 1991: 238-239; CLUA 2002: 490 i 515-516). Això vol dir que cada substantiu està marcat lèxicament amb un únic valor: o com a masculí, o com a femení. D'aquesta manera, *noi* i *noia* no es conceptualitzen com a dues formes flexives diferents del mateix lexema, sinó que es poden considerar unitats lèxiques diferents.

En un altre ordre de coses —però en relació amb el que acabem de dir—, la posició sobre les conseqüències morfològiques de la categoria gramatical de gènere no és unànime entre els estudiosos. Per a autors com Mascaró (1986: 98), el procés de

³¹ Llevat que considerem, en aquest cas, que la consonant inicial (*p* i *m*) aporten informació sobre el gènere (cf. *padrí* i *madrina* —però també *padrina*—).

³² Encara hi ha casos difícils d'encasellar: el mot *assistent* és invariable quan ocorre en el sintagma *assistent social* (es diu *Aquesta noia és assistent social*), i és variable quan s'aplica a la feina de 'servent, criat' (es diu *El capellà tenia una assistenta que li feia les feines de la llar*). Igualment, segons el DGLC *advocat* té el femení *advocada* quan significa 'mitjancer' però *advocadessa* quan significa 'lletrat' (el DIEC2 ha suprimit aquesta distinció). També hi ha aquells casos en què una dona empra un nom d'ofici amb morfologia masculina (*la secretari*). Finalment, hi ha el fet que el sufix augmentatiu *-ot* pot neutralitzar el gènere femení (*poma* > *potot* o *potota*) (RULL 2004: 296).

³³ La posició de la gramàtica tradicional és de fet la que hi ha darrere de la pràctica lexicogràfica d'avui, ja que els diccionaris col·loquen en una mateixa entrada els substantius que tenen variació de gènere.

flexió de gènere és obligatori; és a dir, el gènere és una categoria que sempre té manifestació morfològica en el mot efectiu, encara que el morfema de gènere presenti la forma $\emptyset$. Segons aquest autor, en els noms masculins, hi ha generalment un morfema $\emptyset$, i en els noms femenins s'hi adjunta normalment el morfema *-a*. Però per a Viaplana (1991: 243) i Lloret & Viaplana (1992, 1997, 1998) els noms masculins no incorporen cap morfema específic de gènere per a esdevenir mots efectius. Segons l'anàlisi de Viaplana i Lloret, doncs, en els noms masculins la forma del mot s'identifica amb l'arrel, mentre que en els noms femenins el mot efectiu s'obté per adjunció del morfema *-a*,³⁴ i mots com *sal* o els derivats amb el sufix *-ció(n)* (femenins sense *-a*) estan "inafectats" per la regla que fa que hi adjunta el morfema *-a*.

2.2.3. Aplicació de les hipòtesis en aquesta tesi (1): mots masculins i femenins

En el cas dels substantius d'acció i efecte, trobem —entre altres— possibilitats com les següents:

[2]	<i>fregadís</i>	<i>fregadissa</i> 'acció de fregar insistentment'
	<i>empenyament</i> 'fet d'empenyar-se'	<i>empenyamenta</i> 'empenyament gros'
	<i>casori</i>	<i>cridòria</i>
	<i>mullader</i>	<i>dringadera</i>
	<i>ajut</i>	<i>ajuda</i>
	<i>acaball</i>	<i>acaballes</i>
	<i>comparatiu</i> 'comparació'	<i>comparativa</i> 'comparació'
	<i>premsat</i>	<i>premsada</i>

Adoptar l'anàlisi tradicional —segons la qual un sufix podria servir per formar noms amb variació de gènere (és a dir, amb dues possibilitats formals, una de masculina i una de femenina)— no és viable. La raó és que els noms als quals s'atribueix tradicionalment la doble possibilitat són els noms del tipus *noi/noia* o *gos/gossa*, és a dir, els noms que tenen sistemàticament una forma masculina i una forma femenina i la distinció es correspon regularment amb la distinció semàntica relativa al sexe (o en derivats adjectius, del tipus *indicatiu/indicativa*, quan posteriorment se substantiven). I aquest no és el cas de parells com *empenyament* i *empenyamenta*, *casori* i *cridòria*, *fregadís* i *fregadissa*, o *premsat* i *premsada*.

Al seu torn, adoptar l'anàlisi més general avui dia significa considerar que els sufixos substantivadors també tenen (o donen) gènere inherent. Això implica establir que hi ha sufixos que formen noms masculins i sufixos que formen noms femenins, però no pas sufixos que proporcionen noms amb variació de gènere. Per tant, en la descripció de cada sufix caldrà indicar si el derivat que se n'obté és masculí o femení. Aquesta

---

³⁴ Clua (2002) considera que en els adjectius no hi ha gènere inherent, sinó simplement possibilitat de gènere, que queda determinada pel substantiu. Encara que aparentment en els adjectius sembla que tothom està d'acord que hi ha flexió d'un únic lexema, també hi ha divergència en altres aspectes. Així, per exemple, Mascaró sosté que el masculí *blanc* té un morfema $\emptyset$ i el femení *blanca* té un morfema *-a*; en canvi, Viaplana considera que el masculí *blanc* no té cap morfema $\emptyset$. Una posició semblant a Viaplana (1991) la trobem a Lloret & Viaplana (1992).

exigència en general no és problemàtica (cas del sufix *-ció(n)* o del sufix *-ur+F*, que sempre donen derivats femenins); però en alguns casos ofereix certa dificultat. Així, caldria establir que en la formació del derivat masculí *emprenyament* hi ha intervingut un sufix diferent del que ha intervingut en la formació del derivat femení *emprenyamenta*. Igualment, caldria dir que són sufixos diferents —un de masculí i un de femení— els que han servit per a formar *casori* i *cridòria*, o *fregadís* i *fregadissa*, o *premsat* i *premsada*.

Com es pot veure, totes dues vies d'anàlisi presenten problemes per als casos reportats adés (*fregadís/fregadissa*, *emprenyament/emprenyamenta*, *ajut/ajuda*, *acaball/acaballes*, *comparatiu/comparativa*, *premsat/premsada*, *mullader/dringadera*). Per això, en aquesta tesi adoptem la hipòtesi del gènere inherent —perquè és la més general en els treballs actuals de morfologia catalana—; però l'apliquem fins allà on ens ha estat possible, i deixem sense resoldre des del punt de vista teòric alguns casos problemàtics.

Algun cas es pot resoldre sense sortir de la hipòtesi del gènere inherent. A *emprenyament/emprenyamenta* hi ha una diferència semàntica de matis que és prou regular: considerarem que amb el sufix implicat (*-ment*) s'obtenen noms masculins, i que posteriorment el derivat actua com a primitiu d'un procés de derivació pseudoflexiva per mitjà d'un morfema pseudoflexiu *-a* que indica 'augmentativitat' (una anàlisi que en línies generals és equiparable a la de Duarte & Alsina (1986: 109); vegeu més avall els comentaris sobre la derivació pseudoflexiva). També es pot resoldre sense gaires complicacions el cas de *premsat* 'acció de premsar' i *premsada* 'acció de premsar', atès que basta sostenir que s'ha produït una habilitació del participi passat, i que, com que el participi passat sí que presenta variació de gènere, han estat totes dues formes flexives les que han actuat independentment com a base de l'habilitació [veg. cap. *Habilitació gramatical*]. Aquesta explicació és igualment vàlida per a l'habilitació de formes adjectives com *comparatiu* 'comparació' i *comparativa* 'comparació' [veg. cap. *Altres recursos*].

En canvi, resulten més complicats parells com *ajut/ajuda*, *fregadís/fregadissa*, *mullader/dringadera* o *casori/cridòria*. En el primer cas tenim dues formes relacionades amb *ajudar*, una de masculina i una de femenina, amb el mateix significat. En el segon i el tercer cas ens trobem que *fregadís* i *mullader*, masculins, són variants particulars que divergeixen de la sèrie regular femenina formada per *dringadera*, *bufadera*, *roncadera*, *xiuladera*, etc., d'una banda, i *fregadissa*, *trencadissa*, *piuladissa*, *xerradissa*, etc., de l'altra. En el quart cas tenim derivats deverbals amb el sufix *-ori*, i alguns d'aquests derivats són masculins i d'altres són femenins.

Naturalment, es pot defensar, d'acord amb el que exigiria la hipòtesi del gènere inherent, que hi ha un recurs transcategoritzador (potser un afix $\emptyset$) que forma *ajut* i un recurs transcategoritzador (potser un altre afix $\emptyset$ —diferent—) que forma *ajuda*; que hi ha un sufix *-iss* masculí que apareix només en un mot (*fregadís*) i un sufix *-iss+F* femení que opera amb regularitat (*fregadissa*, *trencadissa*, *piuladissa*, *xerradissa*); etc. Però, sense rebutjar categòricament aquest plantejament, ens sembla que és una solució poc convincent, sobretot pel que fa als derivats per sufixació. Per dos motius:

- a) En primer lloc, creiem que intuïtivament es fa difícil considerar *fregadís* un mot obtingut amb un procediment distint del que ha permès obtenir *fregadissa*, perquè són mots amb un significat proper i només es diferencien formalment per la marca de gènere. En canvi, si el significat és proper però

diferent, és més factible considerar-ho un cas de pseudoflexió.

- b) En segon lloc, amb aquest plantejament caldria consignar més elements (més sufixos, més regles, etc.) dels que consignariem amb altres plantejaments. Amb l'agreujant que en alguns casos hi ha poca rendibilitat, cosa que comportaria introduir peculiaritats al sistema (l'hipotètic sufix *-iss* que només donaria derivats masculins en seria un bon exemple).

Per això, per a casos com *ajut/ajuda*, *cridòria/casori*, *fregadís/fregadissa* o *mullader/dringadera*, ens limitem a apuntar algunes explicacions possibles:

- i) La primera explicació és que el sufix té gènere inherent, és a dir, crea derivats amb un determinat gènere, però que la representació lèxica del sufix conté un tret latent addicional que opera ocasionalment i aleatòriament de manera que distorsiona l'aplicació de la regla i produeix derivats amb el gènere no previst. La dificultat d'aquesta explicació és que costa d'indicar quan opera aquest tret latent addicional.
- ii) La segona explicació és que el sufix, en un estadi anterior de la història de la llengua, creava derivats amb un determinat gènere —i ens ha quedat algun mot d'aquella època—, i que actualment crea derivats amb l'altre gènere. Aquesta explicació té un problema: per a formular-la cal donar un cert relleu a la projecció històrica de la llengua, que la descripció sincrònica procura evitar (més avall reprenem aquesta qüestió).
- iii) La tercera explicació és que cada un d'aquests sufixos —o cada recurs transcategoritzador anàleg— té gènere inherent (forma derivats d'un gènere concret), i que posteriorment una pseudoflexió produeix, en alguns casos, el canvi de gènere (i llavors podrien coexistir, quan s'escaigui, el primer derivat i un segon derivat obtingut per pseudoflexió). Aquesta explicació és especialment interessant per a parells com *ajut/ajuda* o *crit/crida*, encara que no deixa de presentar algun inconvenient: se sol recórrer a la idea de la pseudoflexió quan les dues formes (*tap/tapa*, *anell/anella*) tenen significat diferent. Si *ajut/ajuda* són sinònims, caldria parlar en tot cas de pseudoflexió merament formal. Però l'explicació es més problemàtica per a casos com *mullader/dringadera* i *casori/cridòria*. Si establim, per exemple, que el sufix és femení i que, posteriorment, la forma femenina actua com a primitiu per a una pseudoflexió que produeix la forma masculina, caldrà postular que entre *mullar* i *mullader* s'ha format *mulladera*, o que entre *casar* i *casori* s'ha format *casòria*.

Les explicacions (ii) i (iii) poden combinar-se, en el sentit que pot ser que s'hagin donat les dues. Podria ser que un sufix com *-er* o *-iss* donés primer substantius masculins (*mullader*, *fregadís*); que, per pseudoflexió, s'obtinguessin formes femenines (com *dringadera* o *fregadissa*); que aquesta pseudoflexió fos molt corrent fins al punt que acabés sent sistemàtica; i que, a partir d'aquesta sistematicitat, els sufixos *-er* i *-iss* acabessin donant només derivats femenins (i quedés alguna forma masculina com a romanalla). A més, aquestes dues explicacions resolen la qüestió que *fregadís* i *fregadissa* haurien de considerar-se mots obtinguts amb sufixos diferents.

Deixem el problema teòric sense resoldre; però ens sembla que això no se'ns podrà imputar com a limitació greu, ja que, atesa l'orientació eminentment descriptiva del nostre estudi, el que fem és consignar les dades empíriques i proporcionar material per a precisions conceptuals posteriors.

2.2.4. Aplicació de les hipòtesis en aquesta tesi (2): derivats femenins sense morfema

Com hem indicat més amunt, per a l'anàlisi del gènere de derivats en *-ció(n)* (com *organització*) i altres mots semblants (com *claror*, *operativitat* i *sal*, mots femenins sense morfema *-a*) també hi ha dues possibilitats descriptives:

- a) En l'aproximació de Mascaró (1986), tenen morfema de gènere femení, que és $\emptyset$.
- b) En l'aproximació de Viaplana i Lloret —i altres autors com Clua—, no tenen morfema de gènere, perquè hi opera una regla que bloca l'aplicació del morfema *-a* de femení (*regla de blocatge*).

En aquesta tesi adoptem una notació simplificadora, que parteix de l'anàlisi de Viaplana i Lloret. És la següent:

- Hi ha noms [+FEM] i [+MORF] (el tret [+MORF] indica que hi ha adjunció del morfema de femení). Seria el cas de *casa*, *bossa* o *taula*.
- Hi ha noms [+FEM] i [—MORF] (el tret [—MORF] indica que no hi ha adjunció del morfema de femení). Seria el cas d'*organització*, *claror* i *sal*. En mots com *sal*, *llet* o *col*, el tret [—MORF] és del lexema; en mots com *organització*, *operativitat* o *claror*, el tret [—MORF] és imposat pel sufix.

A partir d'aquest plantejament,

- Transcrivim “*-ur+F*” representant el sufix nominalitzador que hi ha en mots com *soldadura* o *clausura*, indicant que el sufix exigeix l'adjunció del morfema de gènere.
- Transcrivim “*-ció(n)*” representant el sufix nominalitzador que hi ha en mots com *organització* o *matissació*, indicant que no exigeix l'adjunció del morfema de gènere.
- En algun cas transcrivim “*-iss(+F)*” representant que hi ha derivats amb aquest sufix en forma masculina i femenina, i en aquest darrer cas hi ha morfema de gènere. En tot cas, en la descripció intentem aclarir el motiu de l'existència de derivats en forma masculina i femenina (més amunt ja hem donat algunes indicacions sobre això).

2.2.5. Derivació pseudoflexiva o pseudoflexió

Per a donar explicació d'alguns casos com *emprenyament* i *emprenyamenta*, recorrem al concepte de *derivació pseudoflexiva* —denominada *pseudoflexió* per Ginebra (1996)—, concepte ja introduït per Mascaró (1986). Per a aquest autor, formes femenines com *cistella* o *tapa* no són resultat de la flexió pròpiament dita, ja que no hi ha amb *cistell* o *tap* una oposició semàntica regular semblant a la sexual entre éssers vius (com hi ha a *noi/noia*), sinó que són el resultat d'una mena de derivació; l'addició del morfema *-a* de femení serveix, doncs, en aquests casos, per a crear mots nous. Per tant, formes com *empipamenta* i potser formes com *fregadissa* es poden explicar per pseudoflexió.

El concepte de pseudoflexió, en realitat, es pot plantejar de dues maneres diferents. En primer lloc, es pot considerar que el morfema de flexió (ja pseudomorfema de flexió) opera com un morfema de derivació, és a dir, com un sufix. Així, en el pas de *tap* a *tapa* hi operaria una derivació pseudoflexiva: el pseudomorfema de femení *-a* opera com un afíx derivatiu i forma una nova paraula. En segon lloc, la derivació pseudoflexiva es pot concebre com un tipus de conversió. A diferència de la conversió sintàctica —que produeix un canvi de categoria sintàctica—, aquesta conversió és només de categoria gramatical: produeix un canvi de gènere, de manera que un mot masculí es converteix en femení (o a la inversa: de *la festeta* sorgeix *lo Festeto*, que és el nom d'una festa popular de Ponts, a la Noguera). Llavors, el morfema nou (*-a* o *-o*) és tan sols un estricte morfema de gènere, que apareix com a conseqüència de la nova condició femenina o masculina del nom perquè hi ha hagut una conversió morfològica. Aquest segon plantejament té més abast, ja que pot incloure casos del tipus *el son / la son*, *el llum / la llum*, que serien el resultat de la conversió gramatical sense addició del morfema de gènere. En aquesta tesi entenem la *pseudoflexió* de la segona manera.³⁵

2.3. El plural

Semblantment a la qüestió del gènere, hi ha la qüestió del nombre, si bé des del punt de vista teòric aquest aspecte no planteja tans dubtes. Considerem —com es considera en general en gramàtica catalana— que el plural és un accident gramatical i, per tant, una forma en plural no és un nom diferent d'una forma en singular. En aquest punt seguim els plantejaments de M. Teresa Cabré i Castellví sobre el plural de derivats per sufixació:

“En efecte les formes de sufix com *+dura*, *+dures*, d'una banda, i *+alla*, *+alles*, d'altra banda, semblen reductibles a una sola forma morfològica de base, per tal com les formes *+alles* i *+dures* podrien explicar-se com a simples formes gramaticals flexives d'un mot construït amb els sufixos *+dura* i *+alla*. En favor d'aquesta proposta tenim arguments formals (*+alla +s* (plural), *+dura +s* (plural)) i arguments semàntics (*serradures* es defineix com el “resultat de serrar [+concret, +múltiple]” i *deixalles* com el “resultat de deixar [+concret, +múltiple]”). I encara es podrien afegir en aquesta sèrie de noms formats amb la forma sufixada *+all* si indiquen noms abstractes.” (CABRÉ I CASTELLVÍ 1994, vol. II: 49)

³⁵ Hi ha un comentari interessant sobre aquest fenomen en espanyol a Trapero (1995: 45). Aquest autor, en estudiar la toponímia, fa un breu excurs sobre aquest fenomen gramatical i descriu diversos casos sistemàtics (entre els quals la ‘grandària’), i es lamenta que les gramàtiques espanyoles no hagin prestat més atenció a aquest fenomen.

“És evident que les característiques semàntiques dels radicals verbals a què s’afegeixen els sufixos determinen les possibilitats semàntiques de les noves unitats lèxiques. Així, posem per cas, de *serrar* i *llimar* no en podem obtenir una sola partícula, sinó moltes; com tampoc no es pot fer l’acció de *triar* o *elegir* si no és entre diverses coses. Per tant, d’un verb com *escurar* en podríem obtenir *escuralla* («cosa escurada, efecte d’escurar») i *escuralles* («residus que resten després d’escurar»); d’un altre com *triar*, *trialla* («cosa triada entre unes quantes») i *trialles* («coses triades entre unes quantes»), però de *serrar* o de *llimar* sempre en sortiran *llimadures* i *serradures*, a no ser que ens referim a la matèria en general. Direm, doncs, que *alla* i *alles*, com també *dura*, *dures*, no són sufixos diferents sinó simples variants de nombre d’un mateix lexema.” (CABRÉ I CASTELLVÍ & RIGAU 1986: 60)

2.4. El règim

2.4.1. Definició

Com hem dit, l’anàlisi del material recollit ens ha permès detectar algunes regularitats rellevants respecte a l’adjunció d’un sufix o un altre. Una d’aquestes regularitats, que es troba en català, és que, quan cal crear un substantiu d’acció i efecte a partir d’un verb que, al seu torn, s’ha obtingut d’un adjectiu per mitjà de prefixos verbalitzadors (com *en-* o *a-*), el sufix nominalitzador que s’empra és *-ment*. Anàlogament, en verbs formats mitjançant els sufixos *-itz(ar)* i *-’fic(ar)*, els substantius d’acció i efecte pràcticament només s’obtenen amb el sufix *-ció(n)*.

Un exemple d’això que diem fora dels substantius d’acció i efecte és el cas dels adjectius formats amb els sufixos *-’ic*, *-bl* i *-iv*, els quals tan sols admeten el sufix *-itat* en substantivar-se (RULL 2004, cap. IV):

- [3]   *a*   *tecnicitat* (i no **tecnicor* o **tecnicesa*)
           practicitat
           cromaticitat
- b*   *adaptabilitat*
           visibilitat
           educabilitat
- c*   *emotivitat*
           esportivitat
           *participativitat*³⁶

En aquest treball fem servir el concepte de *règim* (o *règim sufixal*, o *règim afixal*, o *règim entre sufixos*)³⁷ per a designar el fenomen pel qual determinats verbs (obtinguts

³⁶ En aquest cas hi ha excepcions, especialment si són mots tradicionals: *altivesa*, *asprivesa* i *esquivesa*.

³⁷ Com que el terme *règim* també s’empra per a la sintaxi quan un mot requereix la presència d’una partícula o un determinat tipus de complement (*règim verbal*, *règim nominal*), i en altres casos també es pot parlar d’altres tipus de règim (*règim vocàlic* en la composició culta), potser és pertinent designar aquest concepte amb l’expressió *règim sufixal* quan afecta sufixos. Al capdavall, el règim entre sufixos no deixa de ser una mena d’eina sintàctica interna dins un mot, i per això hem optat per aquest terme, encara

per derivació) recorren únicament (o pràcticament només) a un sufix concret per a crear un nou derivat. Veurem que els verbs obtinguts amb *a-*, *en-*, *-fic(ar)*, *-ej(ar)* i *-itz(ar)* regeixen un sufix concret per a nominalitzar. Lògicament, el règim és un factor important per a la rendibilitat d'un sufix.

Cabré i Castellví (1986: 135) ja fa referència a aquest fenomen a propòsit del sufix nominalitzador d'adjectius *-or*, que és regit per adjectius de colors amb *-iss* (*blau* > *blavís* > *blavissor*, *groc* > *grogús* > *groguisor*, etc.). Aronoff & Anshen (1998: 242-245) també fan referència a aquest fenomen, i Aronoff (1983: 166) ho anomena *patró de formació de mots* —en traducció de Vallès (2004: 47)—. Igualment, Pena Siejas, en un treball de 1976 (MONGE 1996), parla de *condicionament recíproc* per a explicar que tot verb amb *-ez_{II}* agafa *-mient* per a verbalitzar en espanyol:

[4]	<i>amanecer</i>	<i>amanecimiento</i>
	<i>amanecer</i>	<i>amanecimiento</i>
	<i>palidecer</i>	<i>palidecimiento</i>
	<i>abastecer</i>	<i>abastecimiento</i>
	<i>acontecer</i>	<i>acontecimiento</i>
	<i>embellecer</i>	<i>embellecimiento</i>
	<i>florecer</i>	<i>florecimiento</i>
	<i>envejecer</i>	<i>envejecimiento</i>
	<i>palidecer</i>	<i>palidecimiento</i> ³⁸

Pel que fa al substantius d'acció i efecte del català, Vallès (2004: 137) indica que hi ha una relació entre els sufixos *-itz(ar)* i *-ció(n)*, però diu que ha estat poc estudiada.

El règim sufixal implica un blocatge per als altres sufixos possibles; és a dir, si ha d'aparèixer un sufix concret per règim, els altres sufixos del mateix camp gramatical (en el nostre cas, la nominalització de verbs) no hi ocorren (o no hi solen ocórrer). Tanmateix, el règim sufixal no impedeix que un altre recurs transcategoritzador que no sigui un altre sufix hi operi, com és el cas —que ens afecta particularment— de l'habilitació [veg. cap. *Habilitació gramatical*].

S'ha de dir que plantejar l'existència del règim sufixal implica també considerar que, en la derivació, hi ha el que Cabré i Castellví (1994, vol. I: 76-78) anomena *ramificació binària*, és a dir, que l'adjunció de sufixos a radicals es fa de manera encadenada i no pas simultàniament.³⁹ Així, *agermanament* és fruit de l'adjunció del sufix *-ment* al verb *agermanar*; i, al seu torn, *agermanar* és fruit de l'adjunció del prefix *a-* al substantiu *germà*; per tant, la creació d'*agermanar* és anterior a la creació d'*agermanament*. Si consideréssim que *a-* (verbalitzador) i *-ment* (nominalitzador) s'adjunten alhora a *germà*, el règim sufixal es podria equiparar a la parasíntesi.

---

que per a un sintactista evoqui una relació obligada entre tipus de paraules.

³⁸ Hi ha excepcions (BENIERS 1977): *fornición* (<*fornecer*), *obediencia* (<*obedecer*), *aparición* (<*aparecer*).

³⁹ Mascaró (1986: 15) i Viaplana (2000: 221-223) assumeixen l'existència d'aquesta cadena formativa. Viaplana en diu *ordre d'ocurrència de morfs*.

2.4.2. Element responsable del règim (1): la direccionalitat

En analitzar el règim sufixal, és pertinent plantejar-se si un primitiu format d'una determinada manera (per exemple, amb un prefix) selecciona un sufix concret per a crear un derivat, o bé si un sufix nominalitzador concret selecciona primitius formats d'una determinada manera. Dit d'una altra manera: ¿és el sufix *-ment* que selecciona com a primitius els verbs derivats d'adjectius per prefixació? ¿O més aviat és el prefix verbalitzador *a-* (o el derivat obtingut amb aquest prefix verbalitzador) que selecciona com a sufix nominalitzador *-ment*?

En aquest treball considerem que el règim l'estableix el primitiu (o, en tot cas, l'afix que ha permès obtenir prèviament el primitiu). És a dir: el primitiu obliga a utilitzar un sufix concret per a crear un derivat. En el cas dels adjectius reportats més amunt, és el primitiu amb *-iv* qui selecciona *-itat* com a sufix nominalitzador. En el cas dels verbs, és el primitiu amb *a-* qui selecciona *-ment* com a sufix nominalitzador.

La raó d'aquesta posició és que, si el sufix nominalitzador seleccionés el primitiu verbal, podríem arribar a l'atzucac teòric que aquell sufix ha de seleccionar per força aquest tipus de primitiu, i no cap altre tipus de primitiu. O sigui: si consideréssim que el sufix nominalitzador *-ment* selecciona primitius que contenen els prefixos verbalitzadors *a-* i *en-*, hauríem d'explicar com és que el sufix *-ment* funciona també en verbs sense aquests sufixos (*posicionament* 'el fet de posicionar-se', *llançament* 'el fet de llançar una cosa', *cobriment* 'el fet de cobrir una cosa', etc.). Sembla més robust, doncs, considerar que l'obligació de règim sorgeix del primitiu (o de l'afix que ha permès obtenir aquell primitiu prèviament).

2.4.3. Element responsable del règim (2): entre afixos o entre primitiu i derivat

Hem considerat que el règim sufixal opera entre un primitiu i un sufix derivatiu. Però també podem plantejar-nos si, en realitat, el que hi ha és règim entre afixos; és a dir, si el prefix *a-* (del mot *agermanar*) imposa règim amb el sufix *-ment* (i fa que es creï *agermanament*). Tanmateix, aquesta qüestió és fàcilment resoluble, atès que es pot considerar que són dues interpretacions de la mateixa realitat. Així, quan comprovem que els verbs *agermanar*, *enriquir*, *organitzar* i *planificar* nominalitzen per règim en *agermanament*, *enriquiment*, *organització* i *planificació*, podem explicar-ho així:

«Els verbs formats amb els prefixos *en-* i *a-* regeixen el sufix *-ment* en nominalitzar. I els verbs formats amb els sufixos *-itz(ar)* i *-'fic(ar)* regeixen el sufix *-ció(n)* en nominalitzar.»

Però també podem explicar-ho d'aquesta altra manera:

«Els prefixos verbalitzadors *en-* i *a-* regeixen el sufix *-ment* quan es nominalitza un verb obtingut amb aquests prefixos verbalitzadors. I els sufixos verbalitzadors *-itz(ar)* i *-'fic(ar)* regeixen el sufix *-ció(n)* quan es nominalitza un verb obtingut amb aquests sufixos verbalitzadors.»

La diferència entre les dues explicacions és que es fa recaure el pes del règim en el mot primitiu o bé en l'afix que ha generat el mot primitiu. Però aquesta diferència d'enfocament es pot considerar una mera variació formal en la presentació de les dades, ja que si un primitiu té règim és perquè li l'ha atorgat l'afix que ha creat el primitiu.

Dit això, convé assenyalar que en la descripció nostra emprem expressions del tipus “tal mot té tal règim” i no pas “tal prefix verbalitzador té tal règim”. La raó d’aquesta opció descriptiva és la coherència expositiva de tot el conjunt de la tesi. En efecte, hi ha verbs que nominalitzen amb *-ment* o *-ció(n)* sense que això sigui causat per règim sufixal, sinó que es deu a altres raons (és el cas els verbs a partir dels quals es forma *posicionament*, *llançament*, *cobriment*, *col·locació*, *presentació*, *plantació*). Quan cal donar compte d’aquests altres verbs, diem “de tal verb tenim tal substantiu d’acció i efecte”. Per això, en aquesta tesi podem trobar expressions com “tal verb nominalitza amb el sufix *-ció(n)* per tal raó [per exemple, la semàntica del verb primitiu]” i “tal verb nominalitza amb el sufix *-ció(n)* per règim”; això és més coherent des del punt de vista de la presentació de les dades que posar l’una al costat de l’altra frases com “tal prefix fa verbalitzar amb *-ció(n)* per règim” i “tal verb nominalitza amb el sufix *-ció(n)*”.

2.5. Primitius verbals inexistent

2.5.1. Verbs desconeguts: *baules perdudes i interdialectalitat*

Podem trobar-nos substantius d’acció i efecte aparentment derivats sense que existeixin els verbs primitius corresponents.⁴⁰ En el mètode diacrònic no hi ha cap problema si un verb ha existit antigament i està documentat: es consigna aquest verb antic com a primitiu del derivat. Ara bé, en el mètode sincrònic això és un problema, ja que en teoria s’ha de treballar exclusivament amb les dades de la llengua actual.

Diversos autors sincronistes s’han plantejat com resoldre des del punt de vista metodològic aquest problema (CABRÉ I CASTELLVÍ & RIGAU 1986: 10). Una de les possibilitats és considerar que hi ha una *forma latent*; és a dir, una unitat present al lèxicó que no té, però, realització com a mot efectiu de la llengua. Així, en el cas dels substantius d’acció i efecte aparentment derivats com *solució* i *lesió*, es pot considerar que hi ha els verbs latents [*soldre*] i [*ledir*] (que representem entre claudàtors perquè són peces lèxiques que no es diuen, però que són presents al lèxicó). Per tal de sostenir aquesta hipòtesi es pot recórrer a dades morfològiques col·laterals:

- a) En el cas de *solució* tenim el verb *resoldre* i el substantiu d’acció i efecte *resolució* (que signifiquen el mateix que *solucionar* i *solució*, precisament), i també altres mots de la mateixa família com *absoldre* i *absolució* (emparentats amb l’anterior no tan sols morfològicament sinó també semànticament) o *dissoldre* i *dissolució*, a més del mot *solvent*.
- b) En el cas de *lesió* tenim l’adjectiu *les*. El trobem amb el prefix *in-* (*il·lès*) i en les construccions fixades —i defectivament només en femení— *crim de lesa majestat*, *crim de lesa pàtria* i *crim de lesa humanitat*.

La hipòtesi de les formes latents es pot considerar una variant de la teoria de la

---

⁴⁰ Val a dir que la llengua ha resolt els buits dels verbs inexistent amb els verbs de segona generació [veg. cap. *Conversió*]: *solucionar*, *lesionar*, *olorar*.

baula perduda, emprada en estudis d'història de la humanitat. Amb aquest mètode es pot determinar l'existència d'una peça amb una forma concreta, tot i no tenir-ne dades documentals ni cap altra evidència, perquè dona sentit a tota la cadena —i la cadena feta de baules documentades dona sentit a la baula que manca: hi ha una retroalimentació perquè tot encaixi—. Altrament, sense aquesta baula seria difícil descriure un grup de mots: la baula és necessària per a interpretar i donar sentit a tota la cadena. En lingüística, els etimòlegs també empen aquest recurs quan suposen que hi ha una forma inicial o intermèdia que ha acabat donant una paraula actual, però sense que n'hagi quedat cap rastre documental i, per tant, no se'n pugui demostrar empíricament l'existència.⁴¹

L'explicació de les formes latents té l'avantatge que és molt mecànica: per a cada baula perduda, si hi ha una peça lèxica que seria factible segons el sistema morfològic de la llengua, es considera que aquella peça lèxica es troba latent en la cadena. Ara bé, el problema d'aquesta explicació és que s'ha d'assumir que, dins al lexicó, hi ha una peça lèxica que s'acosta al concepte de *lexema* i que no s'usa com a mot real (en el cas de *solució*, considerariem que hi ha un hipotètic verb [*soldre*]). Això és un problema, perquè cal explicar per què aquell *lexema* no s'usa com un mot més (un periodista esportiu no diu *Tal jugador s'ha ledit*). Les al·lomorfies irregulars poden ser-ne un motiu (cas de *ledir/lesionar*); però no explica tots els casos (existeix *enzador* format sobre *enze*, però sense que els diccionaris consignin *enzar* (DEt, pàg. 322)). Per això, es poden assajar altres explicacions possibles.

Una segona explicació, útil per als casos en què la baula perduda és a l'inici de la cadena de derivats, és considerar que el primer element de la família és el mot X aparentment derivat, i no pas el mot aparentment primitiu de X. Així, pot considerar-se que en català actual el mot *lesió* no és un derivat de cap verb. Aquesta explicació, però, tampoc és exempta de problemes. En el cas concret de *lesió*, tenim que ja existeix el mot *les* (femení *lesa*; com hem vist, es troba en frases fixades com *crim de lesa majestat* i amb el prefix *in-* adjuntat, en mots com *il·lès*). Com que *les* i *lesió* comparteixen semantisme (tots dos fan referència al mateix) i també comparteixen la mateixa seqüència de fonemes (/lez/), la qual, a més, en el mot *lesió* es troba formalment ocupant la posició d'arrel, és pràcticament obligat considerar que formen part de la mateixa família de mots. Per tant, es fa difícil afirmar que la peça lèxica [*lesion*] no és una arrel, perquè pot descompondre's morfològicament ([*les*] i el sufix *-ió(n)*). Això ens fa pensar que l'adjectiu *les* és una base a la qual s'ha adjuntat un sufix nominalitzador de verbs, *-ió(n)*, i això ens porta a considerar [*les*] la primera baula de la cadena. D'aquesta manera, [*les*] seria una arrel especificada al lexicó com a adjectiu, i que funcionaria també com a base per a crear substantius d'acció i efecte. El mot *solució* sí que no pot relacionar-se amb cap altre mot més curt; per tant, podríem considerar que *solució* és efectivament el primer element de la cadena. Ara bé: existeix el mot *resolució*, derivat de *resoldre*, que és sinònim de *solució*. Això obre la porta a una altra consideració: potser *solució* és una variant de *resolució* per pèrdua d'un segment (*re-*) —que coincideix quant a la forma amb un prefix usual que significa 'tornar a'—. Com que sí que existeix *resoldre*, llavors es pot considerar la possibilitat que hi hagi una arrel [*soldre*], bé que només present a *resoldre*. Amb aquesta via ens hem aproximat

---

⁴¹ El sistema de paraules latents és igualment vàlid per a casos com *conduir*, *deduir*, *reduir*, *induir*, *produir*, *introduir*, *abduir*, etc., on hi ha una arrel [*dui-*] que només ocorre quan hi ha prefixos fossilitzats com *con-*, *de-*, *re-*, *in-*, *pro-*, *intro-*, *ab-*, etc.; altrament l'infinitiu sense prefixos és *dur*. En aquest cas es pot parlar d'al·lomorfa, i un dels al·lomorfs, [*dui-r*], només ocorre en un context determinat. De fet, [*soldre*] actua de manera semblant a [*dui-r*]: el trobem a *absoldre*, *resoldre*, *dissoldre*, etc., però no el trobem en la forma verbal sense prefixos. Tanmateix, Viaplana (2000: 220) ofereix una altra explicació per a l'arrel [*dui-*].

tant a la hipòtesi de les formes latents que és pertinent plantejar-la de nou. L'existència del mot *soluble* acaba de refermar aquesta via.⁴²

Una tercera explicació, útil per als casos en què la baula perduda és al mig de la cadena de derivats (casos com *enze/enzador*), és la *concatenació d'afixos* (o de recursos transcategoritzadors). Amb aquest plantejament, podem considerar que un afix B s'adjunta al radical immediatament després que ho hagi fet l'afix A sense deixar temps que es materialitzi la peça lèxica que sorgiria per adjunció de l'afix A. D'aquesta manera, a partir del mot *enze* hi aplicariem concatenadament dos recursos transcategoritzadors seguits: conversió per a la verbalització ([*enz*]_v) i adjunció del sufix adjectivador *-or* (*enzador*). Aquesta proposta pot considerar-se una variant de la hipòtesi de les formes latents, però amb un matís que la millora: evita parlar de peces lèxiques intermèdies que no s'utilitzen. I, d'altra banda, no obvia l'existència d'un element intermedi (sense dir-ne *mot* o *lexema*): es reconeix que morfològicament hi ha una base [*enzad-*]. Aquesta explicació és la que apliquem per al derivat *enganxifosamenta* [veg. cap. *Sufixació*]. De fet, l'explicació no és nova del tot si tenim en compte l'existència del que hem anomenat *sufixos interns*: en el pas de *carn* a *carnisser* també es produeix concatenació de sufixos.⁴³

Una quarta possible explicació és que en realitat tinguem nous afixos. Així, a *enzador* no hi hauria un sufix *-or* aplicat a la base [*enzad-*], sinó un sufix *-ador* aplicat a la base [*enz*]. El sufix *-ador* seria un *nou sufix* (o *sufixoide*) creat per truncació i habilitació de peces lèxiques que contenen el sufix *-or* adjuntat a un primitiu verbal de la I conjugació. Així explica Rull (2001) casos com *alcaldada* i *presidenciable*, on hi ha els sufixos *-ad+F* i *-abl*, creats modernament en català i distints del morfema de participi de passat en femení (*enganxada* però *partida*) i del sufix *-bl* (*defensable* però *soluble* i *divisible*). Val a dir, però, que la hipòtesi de Rull recolza sobre el fet que *-ad+F* i *-abl* no ocorren en un sol mot, sinó que són productius (existeixen *maragallada* 'dita o feta pròpia del president Maragall' i *papable* 'candidat a ser papa de Roma', i altres exemples); precisament per això aquesta explicació no és aplicable a *enzador*, potser l'únic cas d'un sufixoide *-ador*.⁴⁴

Encara una cinquena i última explicació es troba en l'anàlisi de les dades que ofereix tota la llengua, amb totes les seves variants dialectals. Per exemple, per al mot *olor*, si considerem que morfològicament és un derivat (cf. *amar/amor*, *témer/temor*, etc.), podríem considerar que hi ha un possible verb primitiu *oldre* 'fer olor'. En aquest cas, però, no cal recórrer a la latència, sinó a la *interdialectalitat*. El concepte

---

⁴² La consideració que *lesió* no és un derivat verbal també comporta, de retruc, algun altre problema, més de rigor acadèmic general que de mètode. Si —obviant les dades històriques i tenint present tan sols els mots actuals— considerem que *lesió* no és un derivat de *laedere*, també podem considerar que *correlació* si que és un derivat de *correlar* (mot prou usual). L'estudi de l'evolució de la llengua, però, demostra que *correlar* és una invenció moderna a partir de *correlació*, mot que prové del llatí *correlatio* (DEt, pàg. 785) [veg. cap. *Conversió*]. Si en comptes de parlar de *regles de formació de mots* parlem de *regles de redundància* (més avall en parlem), no hi ha cap problema: *correlar* ocupa el lloc que li pertoca segons les regles de redundància (ha omplert un buit). Però parlar de *regles de formació de mots* implica considerar que, temporalment, primer hi ha una peça lèxica i després una altra peça lèxica; i, normalment, els derivats són posteriors als primitius. Aquest enfocament logicotemporal implica que *correlar* hauria hagut d'existir anteriorment a *correlació*. Per això, si un investigador vol fer descripció sense contradir la informació obtinguda amb altres mètodes (estudi de les dades històriques), cal formular un tipus de regles de formació de mots amb caràcter de *restitució*, que funcionarien en sentit invers.

⁴³ La parasíntesi (*espedregar*), de fet, també podria considerar-se una concatenació d'afixos.

⁴⁴ Cabré i Castellví (1992a) aplica a *alcaldada* (i casos semblants, com *colzada* 'cop de colze' i *sardinada* 'gran menjada de sardines') l'explicació del mot latent o la concatenació d'afixos. Tanmateix, Rull (2001) prefereix parlar de la creació d'un nou sufix per truncació i habilitació pel motiu exposat: la productivitat.

d'interdialectalitat estableix que per a un fenomen lingüístic d'un dialecte A, quan té més d'una possible explicació, es pot donar com a bona aquella explicació que concordi amb les dades d'un dialecte B on només hi ha una explicació possible per als mateixos casos. Així, el fet que a la ciutat d'Elx i la seva rodalia s'usi *oldre* 'fer olor' ens permet afirmar que el primitiu d'*olor* és *oldre*, encara que aquest verb no s'usi en la majoria dels parlars catalans.⁴⁵

Com es pot veure, no hi ha cap explicació que sigui plenament satisfactòria. Alguna d'aquestes explicacions només es pot aplicar a uns casos concrets (per exemple, la segona explicació és vàlida per a buits a l'inici de la cadena però no per a buits al mig de la cadena, la tercera explicació és vàlida a la inversa, i la quarta explicació només és vàlida per a casos productius però no per a casos no productius). Unes altres explicacions (com la primera o la darrera) impliquen assumir l'existència de peces lèxiques que un parlant pot desconèixer (*soldre*, *oldre*). Les explicacions que eviten això presenten, en comparació, més complexitat en la seva aplicació; i alguna explicació concreta és tan complexa que s'acaba anant de nou a la hipòtesi de les formes latents. Per tot plegat, es fa difícil optar per una explicació o una altra. Per això en aquesta tesi farem, per a cada cas concret (*lesió/lesionar*, *solució*, *enganxifosamenta*, *alcaldada*, etc.), una explicació *ad hoc*, i optarem per la que sembli més satisfactòria en cada cas.

2.5.2. Al·lomorfs de la base, especialment cultes

També tenim la qüestió dels derivats amb un radical que no s'identifica amb la base verbal a partir de la qual se suposa que han estat formats, sovint perquè la base a la qual han recorregut és una base culta. En efecte, tenim parells de mots amb relació semàntica i una certa relació morfològica, però desdibuixada:

- [5]   *caure*   *cadència*
          entremetre's   *intromissió*

Entre *caure* i *cadència* o entre *entremetre's* i *intromissió* hi ha una relació semàntica i sintàctica idèntica a la d'altres casos en què primitiu i derivat comparteixen radical (com *influir* i *influència* o *liquidar* i *liquidació*). Però, a més, a *caure* i *cadència* i a *entremetre's* i *intromissió* la forma de l'arrel, tot i no ser idèntica, té una certa semblança ([*cau*] i [*cad*], [*met*] i [*mis*]). En aquests casos parlem d'*al·lomorfia*, és a dir, establim que el radical té dos morfs, un per a cada membre de la parella. L'*al·lomorfia* entre primitiu i derivat es dona en algun altre cas (cf. *fondre* i *fusió*; el derivat *fusió* té com a radical l'*al·lomorf* [*fus*], que trobem en mots com *confús*, relacionat amb *confondre*); però a *cadència* i a *intromissió*, a més, l'*al·lomorf* del radical té la marca [+CULT], tret que trobem en altres casos (com el sufix *-al*: *dit* > *digital*).

La solució proposada ha estat utilitzada per altres autors. Així, Viaplana (2000:

⁴⁵ El concepte d'*interdialectalitat* s'usa sobretot en la fonologia. Si només tenim en compte els parlars orientals, no podem saber si al mot *camí* la *a* correspon al fonema /a/ o /e/. En canvi, observant la pronúncia dels parlars occidentals, on no hi ha tanta reducció vocàlica i on sona [a], podem considerar que fonològicament el segment correspon al fonema /a/ en tots els parlars. Per a més informació sobre la interdialectalitat, vegeu Viaplana (1990-1991).

220) explica l'existència del segment *duir* en verbs aparentment prefixats com *conduir*, *reduir*, *produir*, *deduir*, *traduir*, *induir*, *adduir*, etc.: Viaplana, seguint altres autors, anomena *formants cultes* els morfemes que segueixen els morfemes que aparentment són prefixos del tipus *con-*, *re-*, *pro-*, *de-*, *tra-*, *in-* i *ad-*.

2.6. Operativitat de les regles i rendibilitat dels sufixos

En la descripció de la morfologia lèxica amb una perspectiva sincrònica es parla de *regla lèxica* o *regla de formació de mots* per a referir-se a les pautes morfològiques que permeten crear noves paraules. La missió de l'estudiós és formular cada una d'aquestes regles. Restringint-nos a l'àmbit de la sufixació —que és el que ens interessa fonamentalment—, cal determinar quins són els sufixos de la llengua i com funcionen: a quines bases s'apliquen, quines restriccions presenten i quines són les propietats semàntiques i gramaticals dels derivats que generen. En aquesta tesi, doncs, usem el terme *regla de formació de mots* per a cada recurs de funcionament regular que, mitjançant l'adjunció d'un sufix determinat, permet obtenir un substantiu d'acció i efecte a partir d'un primitiu verbal.

Quan un lingüista descriu les regles de formació de mots des d'un enfocament sincrònic, però, s'enfronta amb un problema metodològic que no és fàcil de resoldre. La previsió de l'aproximació sincronista és descriure les regles que són operatives en el moment que es realitza la descripció: les regles que el parlant coneix i té a l'abast per a formar mots nous. Aquest plantejament sincrònic ens obliga a limitar-nos a reportar aquells sufixos que realment s'utilitzen avui dia en català per a crear mots nous (que en el cas dels substantius d'acció i efecte serien només *-ment*, *-ció(n)* i *-atg* i l'habilitació del participi de passat en femení); i, en canvi, hauríem d'obviar els que no generen substantius d'acció i efecte nous (com el sufix *-ó(n)*, que trobem en mots com *capbussó* 'el fet de capbussar-se').

Ara bé: el problema emergeix quan tenim unes quantes paraules obtingudes mitjançant un procés de sufixació, vives i usuals entre els parlants, però alhora sabem que aquell sufix ja no s'empra per a crear noves paraules. En efecte, encara que un sufix no generi mots nous, pot haver deixat una quantitat important de derivats d'ús general. Un bon exemple que justament afecta els substantius d'acció i efecte és el sufix *-all*. Tenim paraules com *escorrialles*, *acaballes*, *escuralles*, *escampall*, *ploralles*, *rialla*, *degotall*, *contalla* i *romanalla*, que són conegudes pels parlants i hom les reconeix com a substantius relacionats amb els verbs *escórrer*, *acabar*, *escurar*, *escampar*, *plorar*, *riure*, *degotar*, *contar* i *romandre*. Alhora, actualment no tenim constància que es generin substantius d'acció i efecte amb aquest sufix.

Vallès (2004) ja fa notar la dificultat d'encaixar aquesta mena de casos en una teoria morfològica que té interès sobretot a descriure la capacitat de generar paraules noves. Aquesta autora indica que una de les solucions és considerar que els mots en *-all* són solucions particulars llistades en el lèxicó, i no pas mots creats per una regla de formació de mots. Ara bé, a aquest plantejament s'hi poden fer dues objeccions:

- a) En primer lloc, aquest plantejament no té present el fet que els mots amb *-all* (o amb qualsevol altre sufix no productiu) es van obtenir mitjançant una regla de formació de mots, encara que la regla avui dia no sigui operativa. Per tant,

no són excepcions al sistema general de formació de mots, sinó que són resultat del mateix procediment gramatical amb què s'obtenen nous mots avui dia. Els mots que han quedat, per tant, s'han creat seguint un patró gramatical anàleg al de les regles que es descriuen per a l'actualitat.

- b) En segon lloc, el parlant, tot i no fer servir el sufix *-all* per a crear mots nous, pot interpretar i usar els mots que han quedat, perquè en reconeix el significat i els relaciona amb els verbs respectius. A banda, el parlant que empra mots com *escorrialles*, *acaballes*, *troballa* o *rialla* hi identifica un sufix —o un morfema de funció semblant— en el segment [*all*], encara que no usi aquest segment com a sufix per a formar paraules noves a partir de verbs. Això vol dir que, segurament, com a mínim hi ha d'haver una altra instrucció gramatical que permeti interpretar correctament la regla de formació de mots que en un passat va funcionar. És el que s'ha explicat formulant el concepte de *regles de redundància* (CABRÉ I CASTELLVÍ & RIGAU 1986: 15 [seguint un treball de Jackendoff del 1975]) o *recurrència* (VIAPLANA 2002: 20). Les regles de redundància permeten que un parlant identifiqui la relació entre dos mots pel seu radical (*vèncer* i *venciment*, *acabar* i *acaballes*) i el significat d'una terminació que apareix recurrentment (*venciment*, *trencament*, *sentiment*; *acaballes*, *rialles*, *escorrialles*). En consonància amb això, podríem dir que una determinada regla de formació de mots no és operativa des del punt de vista funcional però sí que és operativa des del punt de vista *sostenent* o explicatiu (*sosté* els derivats que ha format, perquè els descriu i explica). Es pot dir, llavors, que és una regla *latent*: no és activa, però encara és present en la gramàtica com a pauta interpretativa.

Plantejat d'aquesta manera, podem considerar que les regles de formació de mots fan, en realitat, dues funcions (que són indissolubles l'una de l'altra):

- Generen mots d'una manera sistemàtica quant al mecanisme i al resultat (per exemple, d'*afegir* obtenim *afegiment*, d'*agrair* obtenim *agraïment*, de *reclutar* obtenim *reclutament*, etc.).
- Donen una interpretació d'allò que s'ha generat (per als mateixos casos tindriem: “*afegiment* és un nom derivat d'*afegir*”, “*agraïment* és un nom derivat d'*agrair*”, “*reclutament* és un nom derivat de *reclutar*”, etc.).

Les regles són *operatives* quan duen a terme totes dues funcions. Hi ha regles que són *no operatives* perquè han deixat de dur a terme la primera funció; però poden mantenir durant força temps la segona funció dins de la gramàtica (per això podem dir que hi ha regles *latents*, és a dir, regles interpretatives no operatives). No es pot descartar, a més, una certa gradualitat en l'operativitat de les regles. Per exemple, la regla de formació de mots amb el sufix *-air* ‘persona que fa una cosa’ és molt poc operativa, però encara no ho ha deixat de ser del tot, ja que en el llenguatge d'Internet s'han documentat alguns derivats amb aquest sufix, com *tinetaire* [del portal de serveis *Tinet*], *forumaire* [a partir de *fòrum d'Internet*], *blocaire* ‘redactor de blocs o weblogs’, etc. (RULL 2004: 176).

Ens sembla que la idea de l'existència de regles operatives i regles latents és útil perquè permet superar un atzucac dels estudis de morfologia sincrònica. Per posar un

exemple fàcil de reconèixer: en l'àmbit dels noms d'oficis el sufix actualment més rendible és *-ist* (cf. tots aquests mots relativament nous: *gruista* 'conductor de grues', *penalista* 'advocat expert en dret penal', *administrativista* 'advocat expert en dret administratiu', *cavista* 'productor de cava', *migcampista* 'futbolista que juga al mig camp', *repcionista* 'persona que atén en una recepció', *telefonista* 'persona que atén al telèfon', *oficinista* 'persona que s'està en una oficina', *articulista* 'persona que fa articles', etc.). El sufix *-er* ja no és rendible, però els estudiosos sincronistes no deixen de referir-se al caràcter derivat de noms d'oficis tradicionals com *fuster*, *ferrer*, *boter*, *peixater*, *vinyater*, *barquer*, *jornaler*, *carnisser*, etc. Explicar que darrere d'aquests derivats hi ha una regla latent és una manera de no haver de renunciar a considerar-los derivats, i de no haver de renunciar, doncs, a la descripció de l'estructura morfològica i semàntica d'una quantitat considerable de paraules de l'idioma.

Un cop definit què entenem per *regla operativa* de formació de mots, estem en condicions d'etiquetar els sufixos a partir d'aquest esquema:

- Els sufixos d'una regla operativa són *rendibles* o *productius*.
- Els sufixos d'una regla poc operativa són *poc rendibles* o *poc productius*.
- Els sufixos d'una regla latent (no operativa però amb eficàcia interpretativa) són *no rendibles* o *no productius*.⁴⁶

Convé precisar que —com hem apuntat al principi d'aquest capítol— no donem un valor quantitatiu als adjectius *rendible* i *productiu*, en el sentit que no ho associem a la quantitat de derivats obtinguts amb un determinat sufix segons les dades quantitatives que es desprenen del buidatge d'un corpus. En aquesta tesi, la rendibilitat o productivitat dels sufixos és un concepte lligat a l'operativitat de les regles; i, com hem dit, una regla és operativa si permet crear paraules d'una manera corrent i usual.

Alguns derivats obtinguts amb una regla que ja no és operativa conformen grups de paraules molt reduïts (o que s'han anat reduint perquè els mots han anat caient en desús) i, a més, han perdut totalment o parcialment la regularitat semàntica o gramatical que els lligava entre si. Aleshores podem dir que ens trobem davant d'uns quants mots reals que ja ni tan sols tenen una regla latent de formació de mots que els *sostingui*. Els segments —les romanalles del sufix— que encara podem identificar en aquests mots els considerem *quasisufixos*. El límit entre *sufix* no rendible i *quasisufix* és, si es vol, arbitrari, perquè és molt difícil establir-ne empíricament els límits. Entre els quasisufixos hi pot haver antics sufixos i també terminacions que no han estat mai sufixos però que casualment hi coincideixen en la forma. Seguim en aquest punt l'únic autor que ha estudiat casos d'aquesta mena, Bruguera (2001), que empra l'etiqueta genèrica de *quasisufix* en tots dos casos (també Mascaró (1986: 96) empra el terme *quasisufix* per a algun cas equiparable).

Aquesta formulació ja l'han apuntada amb anterioritat altres gramàtics catalans. Així, A. Moll (1957) considera que hi ha tres tipus de sufixos, els *vius*, els *paralitzats* i els *morts*. Els sufixos vius són els d'una regla operativa; els sufixos paralitzats són els que tenen una rendibilitat baixa; el sufix mort no és rendible, però és relativament reconeixible. Marvà (1934) fa una proposta semblant:

⁴⁶ Emprem indistintament dos adjectius, *rendible* i *productiu*, perquè tots dos són presents d'una manera general en les diverses obres de descripció morfològica.

“El nombre de RADICALS és incalculable [...]. El dels SUFIXOS arriba al centenar, entre els que pertanyen als mots de formació popular i de formació sàvia, entre els preferits per la llengua i els d'ús limitat. Alguns, *vivents* encara en diversos mots, han perdut ja llur capacitat de formació de paraules noves; d'altres, estan en el ple de llur vigoria i contribueixen constantment a l'enriquiment del cabal de la llengua.” (MARVÀ 1934: 313)

Aquesta formulació ens permet donar compte satisfactòriament de molts casos (com *romanalla*, *escorrim*, *capbussó*, *termini*, *ruflet*, etc.) que altrament hauríem de considerar particularitats lèxiques.⁴⁷

3. Expressió de l'acció

3.1. L'acció en el llenguatge

D'acord amb una divisió convencional, podem dir que mitjançant el llenguatge s'expressen conceptes que es poden classificar en dos grans grups:

— *coses*

— *situacions*

---

⁴⁷ Cal dir que aquesta formulació l'hem feta pensant en el material d'estudi d'aquesta tesi. Altres autors han emprat altres conceptes semblants per a una teoria general de la morfologia lèxica. Així, Cabré i Castellví (2002: 767) considera *disponible* un determinat procés morfològic si pot generar paraules noves; considera *productiu* un procés morfològic si, a més de disponible, “és emprat amb una freqüència significativa”; i considera *accessible* aquell recurs específic que té una alta possibilitat de ser usat en oposició a qualsevol altre recurs menys usual. De la seva banda, Aronoff & Anshen (1998: 643) defineixen com a *productivitat morfològica*, “el grau en què un afix determinat serà probablement emprat en la formació de noves paraules de la llengua” (extraïem la citació de Vallès (2004: 53)). Al seu torn, Vallès (2004: 13-26 i 54 i ss) introdueix el concepte de *realitzabilitat*, una manera de mesurar la rendibilitat d'un sufix no pas per la quantitat absoluta de mots que genera, sinó per la quantitat de mots que genera en relació amb la quantitat de mots que podria generar. Per això Vallès distingeix entre *potencialitats* (paraules que podria generar una regla de formació de mots) i *productivitat* (paraules que realment ha generat una regla de formació de mots), i defineix *productivitat relativa* com la “proporció entre el nombre de mots possibles que es podrien formar amb un afix i el nombre de mots reals en què efectivament apareix”. Aquesta darrera proposta enllaça en certa manera amb Mascaró (2002: 473), que també distingeix entre *mots possibles* i *mots existents*. A banda, autors estructuralistes com Vachek (1962) i Danes (1966) distingeixen entre el *centre* i la *perifèria* del sistema lingüístic. Aquesta eina permet explicar diversos fenòmens de la llengua, com ara el sentiment de pertinença d'una peça lèxica o d'una expressió al sistema lingüístic; el grau d'importància d'un camp semàntic per a un parlant; el grau d'importància intrínseca d'un tipus de mots en el conjunt de la llengua (les expressions de conformitat són més canviants i, per tant, semblen perifèriques, a diferència d'altres camps semàntics); per als generativistes, els paradigmes actius dels paradigmes obsolets o irregulars, com ara els participis del català *mòlt* i *molgut* —el primer és perifèric, per estrany—, de l'espanyol *puesto* i *ponido* o de l'anglès *maked* i *made*; etc. En aquest sentit, amb referència a *escorreguda* i *escorrialla* (relacionats amb el verb *escórrer*), el primer seria central (perquè l'habilitació del participi de passat és un recurs viu) i el segon seria perifèric (perquè té el sufix *-all*, poc rendible).

Al seu torn, les *situacions* poden dividir-se en:

— *accions*

— *estats*

Les *coses* són objectes de la realitat que tenen materialitat, és a dir, que són físics (i es poden percebre amb sentits com la vista o el tacte); inclouen animals i persones. Les *accions* són processos en què hi ha un canvi d'estat.⁴⁸ Els *estats* són les diverses maneres com es poden manifestar, presentar o materialitzar les coses o les accions.

Els parlants se serveixen de les *categories lèxiques* (dites també *categories gramaticals* o *categories sintàctiques*) per a organitzar l'expressió de la realitat. Així, les *coses* se solen expressar amb substantius; les *accions*, amb verbs; i els *estats*, amb adjectius (si s'indica l'estat en què es troba una cosa) o adverbis (si s'indica l'estat en què es fa una acció). Aquest plantejament ha estat formulat per diversos autors, sobretot del corrent cognitivista. Així, Langacker (1987: 220) indica que prototípicament la categoria substantiu és la destinada a presentar les realitats del món: les coses. En canvi, el verb és l'element prototípic per a l'expressió del procés. I Hopper & Traugott (1993) també assumeixen una ordenació semblant a l'hora d'analitzar el procés de gramaticalització de les peces lèxiques:

“It is usually accepted that some kind of distinction can be made in all languages between «content» words (also called «lexical items», or «contentives»), and «function» words (also called «grammatical» words). The words *example*, *accept*, and *green* (i.e., nouns, verbs, and adjectives) are examples of lexical items. Such words are used to report or describe things, actions, and qualities.” (HOPPER & TRAUOGOTT 1993: 4)⁴⁹

Hom pot conceptualitzar —de manera abstracta— les *situacions* com si fossin *coses*. Això implica expressar-ho amb substantius (i no amb verbs o adjectius):

- [6] *rebre paquets* (expressió d'una acció)
la recepció de paquets (expressió d'una acció conceptualitzada com una cosa)
en Pep va caure (expressió d'una acció)
la caiguda d'en Pep (expressió d'una acció conceptualitzada com una cosa)
llançar una marca (expressió d'una acció)
el llançament d'una marca (expressió d'una acció conceptualitzada com una cosa)

---

⁴⁸ Seguint Solà (1987a: 138), que afirma: “Podem definir un *esdeveniment* com un canvi o transició ordenada entre dos estats de la realitat”. Val a dir que Solà empra el terme *esdeveniment* independentment de si l'acció és feta per algú o no; llavors reserva *acció* (pàg. 138-139) per als esdeveniments que són executats per algú (un agent), per tant amb voluntarietat.

⁴⁹ Val a dir que alguns estats es poden conceptualitzar alhora com a estats i com a coses, de manera que es poden expressar directament amb un substantiu; és el cas de *por* o *pena*. Alhora, hi ha verbs que permeten descriure estats, generalment acompanyats d'adjectius: són els verbs estatus. A part, també hi ha categories que serveixen per a completar les categories aquí reportades (com ara els determinants) o per a unir-les (com ara preposicions i conjuncions).

- [7] *una noia natural* (expressió d'un estat)
la naturalitat d'aquesta noia (expressió d'un estat conceptualitzat com una cosa)
- un paisatge bell* (expressió d'un estat)
la bellesa del paisatge (expressió d'un estat conceptualitzat com una cosa)
- una rebuda freda* (expressió d'un estat)
la fredor de la rebuda (expressió d'un estat conceptualitzat com una cosa)⁵⁰

Per tant, els substantius ([...]N) també poden fer referència a una situació sempre que aquesta situació es conceptualitzi precisament com si fos una cosa. En aquests casos, se sol parlar de *substantius abstractes* (RIGLER 1988).⁵¹

Com es pot comprovar, per a fer aquesta reconceptualització el català sol incorporar sufixos transcategoritzadors, tot i que, com veurem, hi pot haver també habilitacions del verb (*el soterrar d'Enric; el demanar tant no està ben vist*) i de l'adjectiu (en català col·loquial, *lo natural d'aquesta noia; lo blau 'allò blau' m'agrada*).

Marsá (1989: 171) fa notar l'ús d'un nom o d'un infinitiu implica una diferència semàntica. Segons aquest autor, aquestes dues frases no tenen el mateix significat:

- [8] *Bailar me gusta mucho*
El baile me gusta mucho

En efecte, el substantiu d'acció i efecte “morfològic” (si se'n pot dir així), *baile* en aquest cas, no exigeix subjecte; en canvi, l'infinitiu *bailar* té un “subjecte lògic” o “subjecte intern” (per utilitzar la mateixa terminologia que Marsá) que fa que, quan apareix

⁵⁰ Per a una aproximació a transformacions d'aquesta mena, vegeu Dubois (1967). Per al català hi ha l'aportació de Gràcia (1995), però l'obra de Dubois és més extensa. L'obra de Dubois se centra en el francès, però és perfectament aplicable al català (excepte en aquells aspectes en què la tradició gramatical francesa i la catalana divergeixen, com ara la separació entre *gérondif* i *participe présent*, que no es correspon amb la distinció en català entre *gerundi* i *participi de present*, ja que allà on els gramàtics francesos diuen *gérondif* i *participe présent* els gramàtics catalans sempre diuen *gerundi*).

⁵¹ Hem descrit el procés de conceptualització de manera succinta, perquè no és l'objectiu d'aquesta tesi esbrinar com funcionen els processos mentals en la conceptualització de la realitat i el lligam entre aquesta conceptualització i el llenguatge. Hi ha estudis que aborden aquesta qüestió. Per exemple, en la teoria de la *cronogènesi* de Molho (1975: 37-38), el substantiu d'acció apareix quan hom incorpora la variable *espai* a la conceptualització d'una substància que ja s'ha conceptualitzat prèviament en el *temps* (un verb): “El verbo [...] resulta de la operación de entendimiento en virtud de la cual la substancia léxica interiorizada se vierte al tiempo: *existir*. La misma substancia, entendida en el espacio, se manifiesta en forma de nombre: *existencia*.” (pàg. 36; les dades són extretes de Díaz Hormigo (1998: 184)). Molho sosté que hi ha quatre categories gramaticals, dues sorgides de les altres dues: (1) ‘substància espacial entesa en l'espai’, que és el substantiu (exemples: *cistella, ràdio, planta, clau*); (2) ‘substància espacial vessada en el temps’, que és el verb denominat (*encistellar, radiar, plantar, clavar*); (3) ‘substància temporal entesa en el temps’, que és el verb (*tocar, escriure, saltar, mirar*); (4) ‘substància temporal vessada en l'espai’, que és el substantiu d'acció i efecte (*toc, escriptura, salt, mirada*). Com es pot veure, (2) i (4) són posteriors a (1) i (3). Una posició semblant a aquesta la trobem en Guillaume (TOLLIS 1985-1986: 41, n. 36), que considera que a un concepte se li dona un atribut ‘temps’ o ‘espai’, i segons quin d'aquests dos paràmetres es vol potenciar acaba sortint un verb o un nom. Més avall [veg. cap. *Conversió*] reportem una proposta de Chomsky que té punts en comú amb aquest paradigma descriptiu (però sense recórrer a la idea del temps i l'espai).

a la frase, s'interpreti que el subjecte de l'oració en infinitiu és el mateix que el de l'altre verb (cosa que no passa amb *baile*). Així, hom pot dir *Me gusta el baile, pero no me gusta bailar*. En una línia semblant, Porto Dapena (1987) considera que un verb i un substantiu d'acció i efecte tenen la mateixa semàntica, i que la diferència és el tipus de predicació.

“Lo que realmente caracteriza desde el punto de vista semántico al verbo es que su contenido se concibe **predicativamente**, o sea, como algo atribuible o predicable de una realidad diferente de la que representa, frente al sustantivo, en que dicho contenido se ve **denominativamente**, o que tan solo se puede aplicar a la realidad por él aludida. Así, *constuir* y *construcción* [...] poseen idéntico significado léxico, pues ambos se refieren a una determinada acción, pero mientras ésta se concibe en el primer vocablo como algo aplicable a un agente o paciente, en el segundo se dice exclusivamente de la acción misma.” (PORTO DAPENA 1987: 13)⁵²

3.2. Els substantius d'acció i efecte

3.2.1. Definició

En aquesta tesi, considerem que els *substantius d'acció i d'efecte* són aquells mots de categoria gramatical [...]N que expressen una *acció* —conceptualitzada com a *cosa*, tal com ho hem definit més amunt—, i que tenen una relació semàntica i morfològica amb els verbs anomenats d'acció (mots de categoria gramatical [...]V). Per tant, els substantius d'acció i d'efecte designen, conceptualitzant-ho com una *cosa*:

- i) el procés que té lloc quan *X* s'actualitza
- ii) allò que queda com a conseqüència d'haver-se actualitzat *X*

on *X* és un canvi d'estat (una *acció*) que se sol expressar amb [...]V. Es considera que (i) és l'*acció* pròpiament dita i que (ii) és el *resultat* o *efecte* (més avall comentem la distinció entre 'acció' i 'efecte'). Fabra (1956: 125) defineix aquest tipus de substantius com “els que designen l'acció expressada pel verb i el resultat o efecte d'aquesta acció”.

Hem de precisar que fem el terme *acció* de manera lleugerament diferent de com s'ha acostumat a fer en els treballs de descripció verbal en català. Considerem que hi ha un tret semàntic dels mots que és el de [+ACC], oposat a [—ACC], que fa referència a canvi d'estat; és a dir, els mots que presenten aquest tret expressen un canvi entre una situació que hi havia abans i una situació que hi ha després. Ja hem dit que la categoria gramatical per excel·lència que conté aquest tret semàntic és la del verb.⁵³

⁵² Es podria objectar a aquesta descripció que bé es pot dir *la construcció de la casa*. Ara bé, el fet que hi aparegui una preposició (*de*) ja implica un cert deslligament —refet amb la preposició, justament—; al cap i a la fi, es diu *construir la casa*, sense preposició.

⁵³ No tenim en compte la classificació que estableix Blasco (1982) en parlar de l'aspecte, l'estadi i el mode d'acció (*Aktionsart*) en què un tipus de verbs són d'acció i d'altres no. Quan parlem del tret semàntic d'*acció*, ens referim al fet que tot verb expressa un procés, sigui aquest puntual en el temps o progressiu, o indica un canvi d'estat.

3.2.2. El terme

En aquest treball utilitzem el terme *substantius d'acció i efecte* per a referir-nos al concepte objecte d'estudi.

Alguns autors (PICALLO 1991; GRÀCIA 1995) empren el terme *nominals*, forma que s'aplica més aviat a qualsevol substantiu, sigui d'acció i efecte o no, que prové d'un verb o hi està relacionat morfològicament i semànticament. Altres autors (BADIA I MARGARIT 1991) empren també el llatí *nomina actionis*.

La bibliografia sobre el tema sovint empra *deverbal* (o també *postverbal*) per a referir-se al substantiu d'acció i efecte. Aquesta denominació pressuposa que un substantiu d'acció i efecte depèn o deriva del verb, potser perquè s'assumeix que primer és el verb i després el nom.⁵⁴ Això no sempre és així (cf. *clic* i *clicar*; les dades que tenim d'aquests dos mots recents són que *clic* va aparèixer primer); però, amb tot, per convenció es podria continuar fent servir *deverbal* com a sinònim de *substantiu d'acció i efecte* sense que això impliqui una relació logicotemporal d'anterioritat i posterioritat. El terme *deverbal* amb el sentit bàsic de 'després del verb' ens permet generar altres denominacions similars, com *desubstantival*, *deadjectival* i *deonomatopeic*.⁵⁵

3.3. Obtenció dels substantius d'acció i efecte

3.3.1. Procés gramatical

Assumim que hi ha un procés gramatical que permet que una acció (expressada, en principi, per un verb) es pugui expressar amb un substantiu. Aquest procés gramatical consisteix a transcategoritzar X de verb a substantiu, mantenint el tret semàntic 'acció' (aquí representat [+ACC]):

$$[9] \quad \begin{array}{l} [\dots]_V \\ [+ACC] \end{array} \rightarrow \begin{array}{l} [\dots]_N \\ [+ACC] \end{array}$$

Aquest procés gramatical afecta només la *categoria sintàctica* del mot, no pas el contingut semàntic (exceptuant, evidentment, el contingut semàntic que aporta, per contrast amb la categoria verb, la mateixa categoria nom, com hem vist amb la citació de Porto Dapena transcrita fa poc). Diem, doncs, que és un procés gramatical *transcategoritzador*. Des del punt de vista semàntic, el tret [+ACC] es manté:

“El sustantivo [de acción] mantiene el carácter dinámico del verbo del cual se parte, porque se quiere conseguir formaciones que designen acciones.” (ALVAR EZQUERRA 1995: 52)

⁵⁴ Fabra, a la *Conversa* 86 (26-2-1920) (pàg. 90 de l'edició crítica de Joaquim Rafel, Edhasa, 1983), en diu “derivat postverbal o substantiu verbal”.

⁵⁵ Lüdtke (1983: 332) parla de “nominalitzacions predicatives deverbals, deadjectives i desubstantives”.